

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Turizm Hareketliliğine Karşı İstikametten Bakmak: Türkiye’den Yurt Dışına Olan Seyahatlerin Görünümü¹

A Look at Tourism Mobility from the Opposite Direction: An Overview of Travelling Abroad from Turkey

İsmail KERVANKIRAN^{a*}, Mehmet Fatih BAĞMANCI^b

^a Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi. Coğrafya Bölümü, Isparta / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-9202-7320

^b Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi. Coğrafya Bölümü, Isparta / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0001-9467-8899

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 23 Aralık 2019

Kabul tarihi: 19 Haziran 2020

Anahtar Kelimeler:

Turizm Coğrafyaları,

Mobilite Teorisi,

Yurt Dışı Seyahatleri,

Türkiye

ÖZ

Günümüzde bir milyardan fazla insan uluslararası seyahatlere katılmaktadır. Türkiye’yi her yıl dünyanın farklı ülkelerinden milyonlarca turist ziyaret etmekle birlikte, Türkiye’den de dünyanın farklı ülkelerine olan seyahatlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Ancak Türkiye’den yurt dışına olan seyahatlerin niceliğinde ve niteliğinde meydana gelen değişimi ele alan akademik çalışmalar sınırlıdır. Türkiye turizmını bir bütün olarak anlamak için, Türkiye’ye olan turist akışı yanında, karşı istikametten bakarak Türkiye’den yurt dışına olan turizm hareketliliğini de incelemek gerekir. Bu çalışmanın amacı, son yıllarda sosyal bilimlerde gelişen ve hareketliliğin karşılıklı ilişkiler içerdiğini öne süren “Mobilite Teorisi” çerçevesinde değerlendirmek ve Türkiye’den yurt dışına yapılan seyahatlerin görünümünü, gelişim sürecini, zamansal ve mekânsal değişimini ve hareketliliğe etki eden dinamikleri incelemektir. Çalışmanın verileri 1970-2019 yılları arası Türkiye’den yurt dışına seyahat amaçlı olarak çıkanları kapsamakta olup, veriler TÜİK, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Dünya Turizm Örgütü’nden elde edilmiştir. Çalışmada, Türkiye’nin uluslararası turizm faaliyetlerine göre konumu, seyahatlerin farklı veya ortak yönleri ve değişen turizm hareketlerinin toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik yönü değerlendirilmiştir. Buna göre, Türkiye’de 1970’li yıllarda seyahat amaçlı yurt dışına çıkan vatandaş sayısı 500 bin civarında iken, 2019’da 10 milyon seviyesine yaklaşmış, uluslararası hareketliliğe benzer şekilde “gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler” amaçlı seyahatler artmış, seyahat edilen ülke tercihlerinde akrabalık, komşuluk ilişkileri ve mekânsal yakınlık etkili olmuş, ancak kişi başı seyahat harcamaları azalmıştır. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde yurt dışına seyahat edenlerin toplam nüfusa oranlarının %40’ların üzerindeyken Türkiye’de bu oranın %10’larda kalması, seyahate katılan kadınların oranının düşük olması ve karşılıklı gerçekleşen turizm hareketliliğinin toplumsal yansımaları, üzerinde tartışılması gereken konulardır.

¹ Bu çalışma, 16 – 19 Ekim 2019 tarihinde Eskişehir’de düzenlenen 20. Ulusal Turizm Kongresi’nde sunulan “Türkiye’nin Dış Pasif Turizmi: Değişen Turizm Hareketliliği ve Turist Profili” başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received December 27, 2019

Accepted June 19, 2020

Keywords:

Tourism Geographies,
Mobility Theory,
Outbound Tourism,
Turkey

ABSTRACT

Today, more than a billion people participate in international traveling. Turkey hosts millions of people from different countries every year while the number of trips made from Turkey to different countries is increasing steadily. However, the number of studies addressing changes occurring in the quantity and quality of the traveling abroad from Turkey in the academic field is limited. In order to understand Turkey's tourism as a whole, it is necessary to look from the opposite direction and also examine the outgoing tourism mobility from Turkey in addition to the flow of tourists to Turkey. The aim of this study is to examine the dynamics that influence the outlook, the development process, temporal and spatial change and mobility of traveling abroad from Turkey within the framework of the "Mobility Theory" which has been developed in social sciences in recent years and suggests that mobility includes reciprocal relations. The data of the study covers travel abroad from Turkey between the years 1970-2019 obtained from TurkStat, the Ministry of Tourism and Culture and the World Tourism Organization. Turkey's position in international tourism activities, the common and different aspects of traveling and the social, cultural, economic and political aspects of changing tourism mobility have been evaluated in the study. Accordingly, while the number of citizens traveling abroad in the 1970s in Turkey was around 500 thousand, this figure approached the 10 million level in 2019; in a manner similar to international mobility, trips for "travel, entertainment, sports and cultural activities" have increased, kinship, neighborhood relations and spatial proximity have been effective in country preferences, however travel expenses per person have decreased. In the meantime, the ratio of those traveling abroad to the total population is over 40% in developed countries while this rate remains at 10% in our country, the rate of women participating in travel is low, and the social reflections of mutual tourism mobility are issues which need to be discussed.

EXTENDED ABSTRACT

Tourism mobility is a two-way activity. The tourist mobility of a country is composed of tourist flows both from and to other countries. There are quite a few studies on the profile and characteristics regarding the flow of tourists coming to Turkey (Inbound Tourism) in the literature, and these studies provide important contributions to understanding tourism mobility to Turkey, however studies regarding traveling from Turkey abroad (Outbound Tourism) are limited. The main reason of this study is to contribute to supplementing the deficits in terms of tourism mobility in national literature and generate a research agenda for policy makers, sector representatives and tourism researchers about the dimensions, current status, importance, nature and changes in the aspects of outbound tourism from Turkey. In line with this motivational direction, the aim of the study is to take a look at tourism mobility within the framework of the "Mobility Theory" from the opposite direction, reveal the overall outlook of outbound travel from Turkey and examine incurring temporal changes according to gender, age groups, reasons for traveling, destination countries and changes according to per capita tourist spending.

The Mobility Theory emerged in the context of various major theoretical changes, methodological developments, new research questions and approaches in the late 20th century (Sheller ve Urry 2006). This approach covers both the displacement of people, objects, capital, knowledge and technology on a global scale as well as displacement in daily life on a local scale. However, the focus of the mobility theory is on the human side, and the research question of this theory is on human mobility and the shape, size, causes and consequences of this mobility on the daily lives of humans. With globalization, the organization of capitalism in global spaces has taken mobility beyond the local scale and developed new infrastructures, technologies and possibilities to accelerate human flow. The spatial mobility of today's modern people which has gained more opportunities, has also increased and traveling for tourism has become more visible within this mobility.

Tourism geography focuses on explaining the spatial spread, change, transformation and pattern of tourist activities that take place on a global, national, regional and local scale (Kervankıran ve Şardağ, 2019). Understanding the mobility of tourists at a specific time and place is important to determine the economic, social, cultural, political and environmental impacts of tourism. Studies that put the mobility theory on the agenda, and shape their research within the framework of this theory are gaining more and more importance, especially in social sciences. (Hall, 2005; Sheller ve Urry, 2006; Cresswell, 2006; Urry, 2012; Cohen ve Cohen, 2015; Coles, 2015; Endres, Manderscheid ve Mincke, 2016).

Secondary data from TUIK, World Tourism Organization, OECD and World Bank have been evaluated in this study covering 1970-2019. The data source of the study consists of information about the number of outbound people from TUIK during 1970-2019, their gender status, their ratio to the total population, age groups, purpose of travel and destination countries. On the other hand, the fact that the statistical data of the study are comprised of secondary data and that the TUIK data are interrupted at certain periods is a limitation for the study.

An examination of the development of outbound travel from Turkey shows that significant quantitative and qualitative changes have occurred since the 1970s. Travelling, which has followed a fluctuating course in general,

exceeded 2 million in the mid-1990s, and reached the level of 10 million by 2019. Approximately one person in every 100 traveled abroad from Turkey in 1970, while 11 people out of 100 traveled in 2019. However, the level of outbound travel from Turkey is low when compared with the figures of developed countries. The majority of outbound travelers are men (74%). The male-dominated structure of Turkey in many different areas is also reflected in outbound travel. This situation is an indicator of gender inequality also in tourism mobility in Turkey. When the age groups of outbound citizens are analyzed, the 25-44 age group comes to the fore as the group that comprises half of the travelers. A look at the spatial appearance of outbound travel reveals that there is some breakage in travel, travelers go for alternative routes as well as social network relations, and physical proximity, neighborliness and political and economic relations between countries are influential.

Turkey joined tourism mobility which started earlier in the world at a later date as a result of economic, social and political reasons. It has taken time and not been easy in Turkey, where a combination of modern lifestyle co-exists with traditional social practices, to participate in tourism activities which are a reflection of modern life and become accustomed to traveling to countries with unfamiliar cultures. Initially outbound travel from Turkey started with traveling to countries with a geographical proximity and familiar social and cultural practices as well as beliefs and in subsequent years travel extended to unknown and unfamiliar countries with different cultures, beliefs and social dynamics. This situation has led to the diversification and enrichment of outbound tourism mobility in Turkey.

In conclusion, in addition to the economic contribution of reciprocal tourism mobility in Turkey to the national economy, investigating the gains of outbound tourism experiences on the qualitative development of our citizens and on direct or indirect social reflections such as migration, marriage, employment, real estate purchasing by inbound tourists influenced by tourism mobility is worth studying. Furthermore, instead of considering tourism mobility merely as excursion and entertainment activities, it must be considered as a phenomenon on a more comprehensive scale in which network relations develop with mutual and reciprocative interaction such as global citizenship with a contribution to cultural integration, science, technology, transfer of knowledge and culture, recognition of universal human rights, awareness for the protection of nature and cultural heritage, transnationalism, global peace and an environment of tolerance.

“Yol, kendine bir yer bulamamış kişinin özlemidir.
Kendi yerini yerleşikte bulamayan kişi, onu yolculukta arar”
Oruç Aruoba

Giriş

2020 yılı seyahatler açısından çelişkilerde dolu bir yıldır. Bir taraftan Elon Musk’ın kurucusu olduğu SpaceX şirketi “Crew Dragon” isimli aracı uzaya göndererek seyahatlerin sınırlarını genişletmiş ve seyahatleri “Yer”in coğrafyalarından uzayın uçsuz bucaksız boşluklarına/boş yerlerine ulaştırmış, diğer taraftan tüm dünyayı etkisi altına alan Coronavirüs (COVID-19) salgını küresel bir problem haline gelerek tüm dünyada ülkeler arası veya ülke içi seyahatleri belli bir süre durdurmuştur. Her ne kadar “Yeni Normal Dönem”e geçişle birlikte seyahatlerde kısmi bir artma görülmekle birlikte, modern insanın alıştığı eski normal dönemin turizm hareketliliğine geri dönüşün biraz zaman alacaktır. Gerek dört gözle beklenen eski normalin alışıldık tatil pratikleri ve yeni normalin görece kontrollü seyahatleri gerekse yerküreden uzaya ulaşan seyahatler ve yolculukları başka bir boyuta taşıyan post-mobilite (post-mobility) akışları düşünüldüğünde, gelecekte genelde mobilite (hareketlilik) özelde ise turizm hareketliliği konusunun daha fazla tartışılacağı ve uzun süre gündemde kalacağı tahmin edilmektedir.

Turizm hareketliliği ve seyahat birçok insanın düşündüğünden daha derinlikli bir olgudur. Seyahatler, bir yerden ayrılma düşüncesini, gündelik hayatın pratiklerinden ve rutinlerinden sınırlı bir kopuşu, kişinin duyularının sıradan olana karşıt bir uyarıcı kümesiyle iç içe olmaya izin vermeyi içerir. Kişi bunları, turist bakışının tipik nesnelere göz önüne alarak, toplumun öğelerini anlamak için kullanabilir. Bu açıdan toplumsal grupların kendi turist bakışlarını nasıl oluşturdukları üzerine düşünmek, normal toplumda ne olup bittiğinin öğrenilmesi için iyi bir yoldur (Urry, 2009). Küreselleşmenin ve kapitalizmin etkisi ile daha mobil bir yaşama alışan modern insanın gündelik hayatı da değişmeye başlamış ve insanlar farklı deneyimlerin ve beklentilerin arayışı içine girmiştir. İnsanların günlük yaşamın çelişkilerine karşı geçici kopuşlar yaşamak isteği, toplumun bütün katmanlarında görülen bir eğilim olarak genellik kazanmaktadır. İnsanoğlu sonuçta kendi huzuru için, bazıları turizmden elde edilen imaja tekabül eden, derin güdülenme doyumları aramaktadır (Lanquar, 1991). Modern yaşam insanları bireyselleşmeye, birbirlerinden izole olmaya, yaşadıkları topluma, mekâna ve kendilerine yabancılaşmaya itmektedir. Bunlar bireyi mevcut yaşamından, ilişkilerinden ve toplumsal ortamından, en azından belirli bir süre uzaklaşma arayışına itmektedir. Bu uzaklaşmanın neticesinde insanlar kişisel gelişim, kendini bulma, kendini gerçekleştirme, yaşamına yeniden anlam kazandırma ve gündelik yaşamın kısıtlarından kurtulma arayışına girer (Yolal, 2018).

Bireylerin turizm ve boş zaman aktivitelerine katılmalarını kolaylaştıran ana motivasyonlardan biri yeni deneyimler arayışıdır (Birenboim, 2016). 1970’lerden itibaren daha otantik deneyimler arayışı içinde olan insanların, yaşadıkları ortamlardan kaçmalarının en temel güdüsü seyahat etmektir (Cohen, 2010). Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında gelişen ilişkiler dünya genelinde seyahatlerin artmasına neden olmuş ve bu durum turizm hareketliliğini modern insanın doğası haline getirmiştir. Bununla birlikte nüfus artışının fazla olması, kentleşmeyle birlikte seyahat özgürlüğü, tatil bilinci ve sosyal hakların gelişmesi, orta sınıfın gelir seviyesinin artması, sağlık şartlarının iyileşmesinden dolayı yaşam süresinin uzaması, çalışan kesime verilen ücretli tatil hakları, modern insanın tüketim kalıplarının değişmesi, ulaşım imkânlarının gelişmesi ile birlikte seyahatlerin hem daha konforlu olması hem de kısa sürmesi, bankaların kredi ve taksit seçeneklerini cazip hale getirmesi, pasaport ve vizelerin çıkarılmasının uygun hale gelmesi (Kervankıran ve Çuhadar, 2017; Kervankıran, Sert Eteman ve Çuhadar, 2018), kadınların iş hayatında daha fazla görünür olması, ülkeler arası vize

anlaşmaları gibi ekonomik, toplumsal ve politik nedenlerden dolayı hem ülke içi hem ülkeler arası turist akışı daha fazla artmıştır.

Planlı dönem (1960) öncesinde küçük çaplı bazı düzenlemeler yapılmakla birlikte, Türkiye turizminin gelişiminde bu dönemde alınan kararların etkisi daha fazla olmuştur. Planlı dönemin ilk yıllarında Akdeniz ve Ege kıyılarında turizm yatırımlarının artırılmasına ve buralarda kitle turizminin teşvik edilmesine önem verilmiştir (Soyak, 2009). 1980 sonrasında sermaye birikiminin küresel düzeyde yeniden yapılanması ile birlikte doğal ve kültürel kaynakların zenginliği, iklimin elverişliliği, Avrupa'daki önemli merkezlere yakınlık, yaşamın ve emlak fiyatlarının ucuzluğu, yabancı sermaye için avantajlı koşulların yasalarla düzenlenerek güvence altına alınması gibi faktörlerden dolayı Türkiye'de uluslararası sermayenin yatırımları artmaya başlamıştır (Purkis, 2008). 1982 yılında turizm endüstrisini geliştirmek amacıyla yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu ile birlikte özel sektöre turizm yatırımları konusunda birçok teşvik, kredi ve kolaylıklar sağlanmıştır (Erkuş Öztürk ve Eraydın, 2010). Bu tarihten sonra turizm yatırımcılarının örgütlü hareketi, hava yollarının liberalleşmesi ve planlamanın belli ölçüde merkezden yerele doğru yayılması ile turizm sektöründe hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir. Turizm gelişmesinin bu tarihsel süreci, ülkedeki genel ekonomi politikalarının tarihsel gelişimiyle paralellik göstermektedir (Aykaç, 2009). 1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinde baskın olmaya başlayan Neoliberal politikalar sonrasında diğer sektörlerde olduğu gibi turizmde de serbest piyasanın önünü açan ve bu politikaları destekleyen yasal düzenlemeler çıkarılmaya ve uygulanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da turizm piyasasının Neoliberal ekonomiye entegre olması hızlanmış, turizm işletmeleri ve hizmetlerinde özel sektör yatırımları artmış ve sonrasında ise Türkiye turizmi küresel sermayenin etkisi altına girmiştir.

Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin turizm arzının uluslararası turizm piyasasındaki rekabet gücünü geliştirmiş, yurt dışından Türkiye'ye gelen turist sayısını her geçen gün artırmış ve Türkiye, dünyanın önde gelen turizm destinasyonlarından birisi konumuna gelmiştir. Böylece Türkiye, 2019 yılı verilerine göre 50 milyonuna yakın turist talebi ile dünyanın en fazla turist çeken 8. ülkesi olmuştur (TUİK, 2020). Yurt dışından Türkiye'ye olan yabancı turist talebinin her geçen yıl artması ve turizmin ekonomiye gelir getirici etkisinin daha fazla belirginleşmesi, Türkiye ekonomisi içerisinde turizme olan ilgiyi artırmıştır. Bu durum doğal olarak yurt dışından Türkiye'ye olan turist akışlarına odaklanılmasına ve turizm hareketliliğinden bahsedilince genellikle Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin seyahatlerinin anlaşılmasına neden olmuştur. Dolayısı ile yabancı turistlerin seyahatleri, konaklamaları, motivasyonları, memnuniyetleri, profilleri, geldikleri ülkeler, ziyaret ettikleri mekânlar gibi niceliksel ve niteliksel özellikleri turizm araştırmalarının öncelikli incelenen konuları olmuştur. Oysa turizm hareketliliği (mobilite) iki yönlü gerçekleşen bir faaliyettir. Bir ülkedeki turizm amaçlı gerçekleşen hareketliliği hem başka ülkelere gelen hem de başka ülkelere giden turist akışları oluşturmaktadır. Turizm hareketliliğini bir bütün olarak görmek için hem yurt dışından Türkiye'ye olan (inbound tourism) hem de bu hareketin karşı istikametindeki Türkiye'den yurt dışına olan turist akışlarına (outbound tourism) bakmak gerekir. Dolayısı ile bu hareketliliğin oluşturduğu ağları, bağlantı yollarını, ilişki yönlerini, kesişimselliğini, niteliklerini ve mekânsal görünümünü araştırmaya değer görüyoruz. Bununla birlikte seyahate çıkma ve tatil yapma eylemi temel insan hakları içerisinde değerlendirilmektedir. Tatile çıkmanın ve dinlenmenin insan sağlığına ve psikolojisine iyi geldiği yönünde yapılan çalışmalar vardır¹. Öte

¹ Time dergisinde (2007) 414 yolcu ile yapılan bilimsel bir araştırmanın sonuçlarına göre; seyahat edenlerin %94'ünün yolculuklarının ardından kendilerini tatil öncesine göre daha mutlu hissettikleri ve %55'inin ise tatil sonrası streslerinin düştüğü ortaya çıkmıştır. Business Insider'in (2018) haberine göre Hollandalı 974 tatilci ile yapılan görüşmeler sonucunda ise; tatile çıkmayı planlamanın veya hayal etmenin bile insan sağlığına iyi geldiği belirtilmektedir. Aynı araştırmada Yeni Zelanda'da yapılan bir başka çalışmada, tatil sonrası insanların kalp

yandan Türkiye anayasasında tüm yurttaşlara sağlanan bu hakkın var olması önemlidir ama daha önemlisi ise insanların bu hakkı kullanacak yeterli kaynağa sahip olup olmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında yurt dışına olan seyahatlerin incelenmesi, aynı zamanda Türkiye'deki vatandaşların ne kadarının seyahat edebilecek veya tatile çıkabilecek ekonomik ve kültürel sermayeye sahip olduğu, ne kadarının ise seyahate çık(a)madığını ve seyahat edememenin nedenlerini görmek açısından önemlidir.

Yeni metodolojik yaklaşımlar, araştırma soruları ve yöntemleri geliştiren, farklı hareketlilik biçimlerini, hareketsizliği, akışları, akışlardaki düzensizliği ve hareketin karmaşık kombinasyonlarını inceleyen "Mobilite Teorisi", sosyal bilimlerin temelini yeniden biçimlendirmiştir. Bu bağlamda hareketlilik teorisi uluslararası turizmde küreselleşmenin etkilerini, artan hareketliliği, eğilimleri; ülkelerin küresel turizmden nasıl etkilendiğini, uluslararası turist akışını etkileyen faktörleri, dış turizm politikaları ve seyahati engelleyen faktörleri; turizmde bireysel özgürlüklerin, benlik algısının, kuşak farkının ve gelir beklentilerinin seyahate etkisini; turizm ve göç ilişkisini, kozmopolitanizmi; turizmin diğer toplumsal pratiklerle ve mekânla ilişkisini, mekânın üretimi ve tüketimini, değişen turist bakışı ve davranışını anlamamıza yardımcı olacak ve kritik bir teorik alt yapı oluşturacaktır. Turizmi hareketlilik çerçevesine dâhil etme, bir sermaye biçimi olarak hareketliliğe, farklı hareketlilik biçimleri arasındaki ilişkilere ve turizmin sadece varış noktası yerine seyahat sürecinin her aşamasındaki etkilerini görmemize imkân sağlayacaktır (Hall, 2015). Bu teorik alt yapı ile elde edilen ve geliştirilen veriler Türkiye'nin uluslararası turizm faaliyetlerine göre konumunu, farkını ve ortak yönlerini belirleyerek, değişen turizm hareketlerinin toplumsal, kültürel, çevresel, ekonomik ve siyasi ilişkilerini ortaya koymaya çalışacaktır. Yurt dışına yapılan seyahatlerin gelişimini, hareketliliğin yönünü ve değişimini ortaya koymak, literatüre katkı sağlamanın yanında turizm politikalarını yapanlara ve planlayıcılara veri de sağlayacaktır. Konuya bu bakış açısının yanında küreselleşme, mobilite teorisinin karşılıklı bağımlılık (Sheller ve Urry, 2004) özelliği ile ilişkilendirildiğinde hem neden hem de sonuç olarak değerlendirilmeyi gerektirmektedir. Küreselleşme olgusu insanların daha uzak mesafelere gitmesini kolaylaştıran imkân ve motivasyonların oluşmasını sağlarken, insanların uluslararası seyahate katılması bu imkanların oluşması için altyapı oluşturmakta ve motivasyonun sağlanması için itici güç de olmaktadır. Bu anlamda bireylerin yurt dışı seyahatlere katılması ve bunun araştırma problemini oluşturması "küreselleşmenin yeniden üretilmesi" açısından da dikkat çekmektedir. Diğer yandan mobilite teorisine göre, tüm hareketliliklerin genellikle yüksek düzeyde gömülü, her biri diğerini üreten ve birbirine bağlı sistemler kümesini oluşturması ve hareketin sadece bazı alanlarda ve yönlerde hızlanmasını değil karşı yönlerde doğru olanları da ele almayı gerektirdiğinden Türkiye'deki turist akışlarına karşı istikametten bakıp yurt dışına olan seyahatlerin de incelenmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Yurt dışına olan seyahatleri turizm hareketliliğinin bir parçası olarak ele almak, Türkiye turizmdeki değişimin, gelişimin ve genel görünümünün daha bütüncül bakılmasına ve daha doğru değerlendirilmesine zemin hazırlayacaktır.

Turizm araştırmaları literatüründe Türkiye'ye gelen turist akışları (Inbound Tourism), profilleri ve özellikleri konusunda oldukça fazla çalışma bulunmakta ve bu çalışmalar Türkiye yönüne olan turizm hareketliliğini anlamaya yönelik önemli katkı sağlamaktadır, ancak

atışlarının yavaşladığı ve insanların daha derin uyudukları, ayrıca Massachusettes'de 749 kadın ile yapılan bir araştırmaya göre ise (kadınların çalışma ve tatil hayatları 20 yıl boyunca izleniyor), altı yılda bir tatil yapan kadınların bunu yılda iki kez yapabilen kadınlara oranla, kalp sorunu yaşama ihtimallerinin sekiz kat daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır (Telek, 2020).

Türkiye’den yurt dışına olan seyahatler (Outbound Tourism²) konusunda yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmanın temel gerekçesi, ulusal literatürde turizm hareketliliğinin eksik kalan yönüne ayna tutmak ve Türkiye’den yurt dışına olan seyahatlerin boyutu, mevcut durumu, önemi, niteliği ve değişimi konusunda özellikle politika yapıcılara, sektör temsilcilerine ve turizm araştırmacılarına araştırma gündemi oluşturmaktır. Bu motivasyon doğrultusunda çalışmanın amacı, “Mobilite Teorisi” çerçevesinde turizm hareketliliğine karşı istikametten bakarak, Türkiye’den yurt dışına olan seyahatlerin genel görünümünü ortaya koymak, seyahatlerin cinsiyete, yaş gruplarına, gidiş nedenlerine, gidilen ülkelere, kişi başı turist harcamasına göre zamansal değişimi incelemek ve bu nitelikleri Türkiye’ye gelen yabancı turistlerin durumları ile genel olarak karşılaştırmaktır. Çalışmanın giriş bölümünde Türkiye’de turizm hareketliliğine neden karşı taraftan bakılması ve neden bu konunun çalışılması gerektiğine değinilmiş, ikinci bölümde mobilite teorisinin turizm amaçlı seyahatlerle ilişkisi anlatılmıştır ve ardından çalışmanın veri kaynağı ve yöntemi açıklanmıştır. Son bölümde ise ampirik sonuçlar değerlendirilmiş ve çalışma tartışma ve sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

Mobilite (Hareketlilik) Teorisi³

Mobilite Teorisi 20. yüzyılın sonlarında bazı önemli teorik değişimler, metodolojik gelişmeler, yeni araştırma soruları ve yaklaşımları bağlamında ortaya çıkmıştır (Sheller ve Urry 2006). Sosyal bilimler içinde hareketlilik teorisine katkı yapan bilimler arasında sosyoloji, coğrafya, antropoloji, kültürel çalışmalar, göç çalışmaları, bilim ve teknoloji çalışmaları, turizm, ulaştırma çalışmaları yer alır (Sheller ve Urry, 2006). Sosyal bilimlerde hareketlilik araştırmalarının nedeni genellikle hareketin hızlı bir şekilde artması, teknolojiye dayalı hızlanma ve mekân içi bağlantıların çeşitlendirilmesi olarak ifade edilmektedir. Ancak, bu yeni teorinin ortaya çıkmasının nedeni ve kaynağı olarak toplumsal figürlerin tüm kesimlerinde hareketliliklerin artan önemine rağmen, bilimsel teoriler yoluyla bir bilgi nesnesi olarak hareketliliğin söylemsel yapısına, hareket ve hareketliliklerle ilgili sosyal bilgi oluşumuna odaklanılmıştır (Endres, Manderscheid ve Mincke, 2016). Hareketliliklere sosyal ve kültürel güç bağlamında anlam kazandırılma biçimlerinin nasıl ortaya çıktığı; hareketliliğin, turizmden uluslararası hukuka, dans gösteriminden mimariye kadar çeşitli uygulamalarda nasıl bir bilgi nesnesi olarak ortaya çıktığı her geçen gün önem kazanmaktadır (Cresswell, 2006). Hareketlilikler, kurumları yeniden düzenleme, iklim değişikliğine neden olma, dünya genelinde riskleri ve hastalıkları taşıma, seyahat, turizm ve göç alışkanlıklarını değiştirme, daha uzak bir aile hayatı üretme, gençlerin sosyal ve eğitim hayatını dönüştürme ve uzak insanları zayıf bağlar yoluyla birbirine bağlama gibi birçok konuda merkezi bir rol oynamaktadır (Hannam, Butler ve Paris, 2014). Bu yönüyle bakıldığında “*Hareketlilik Teorisi*” özellikle Hannam, Sheller ve Urry (2006) öncülüğünde kendi etki ve bağlamı oluşturan yeni bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım hem dünyadaki insanların, nesnelerin, sermayenin, bilginin ve teknolojinin küresel ölçekli yer değiştirmesini hem de günlük hayattaki yerel ölçekte yaşanan yer değiştirmeyi kapsamaktadır. Hatta yasa dışı hareketlilikler (terörizm, insan kaçakçılığı, kayıtsız sermaye dolaşımı vs.), hastalıkların akışı (SARS, kuş gribi, COVID 19 vs.), doğal ve beşerî felaketlerin yayılması

² Uluslararası literatürde turizm hareketliliği üç gruba ayrılır; iç turizm (domestic tourism), yurt içine yönelik turizm (inbound tourism; bir ülkeye o ülkede ikamet etmeyenler tarafından yapılan ziyaretler) ve yurt dışına yönelik turizm (outbound tourism; yerli ziyaretçilerin kendi ülkeleri dışında başka ülkelere yaptığı ziyaretler) (Hall ve Lew, 2009). Kozak, Kozak ve Kozak (2006)’a göre ise turizm faaliyetleri turist geldiği veya ziyaret edilen yere göre “iç turizm” ve “dış turizm” olarak ikiye ayrılır. Dış turizm ise kendi içinde iki alt gruba ayrılır; “dış aktif turizm” ve “dış pasif turizm”.

³ Mobilite Teorisi çok kapsamlı olup, bu teorinin göç, turizm, işçi, emekli ve öğrenci hareketliliği gibi birçok boyutu vardır. Bu çalışmada turizme yönelik seyahatler boyutu dikkate alınmıştır. Ayrıca çalışmanın sonraki bölümlerinde “mobilite” kavramı yerine “hareketlilik” kavramı kullanılmıştır. Her ne kadar “hareketlilik” kavramı “mobilite”yi tam olarak karşılamasa da ve “mobilite” kavramının daha derin ve daha karmaşık anlamı olsa da konunun daha iyi anlaşılması açısından bu kavram tercih edilmiştir.

(tsunami, kasırgalar, küresel ısınma, iklim değişimi vs.) da hareketlilik içerisinde değerlendirilebilir. Bununla birlikte hareketlilik teorisinin odağında insan vardır ve insanın hareketi, bu hareketinin şekli, boyutu, nedenleri ve sonuçları ile mobil olma halinin insanın gündelik hayatına etkisi bu teorisinin araştırma sorunsallarını oluşturmaktadır.

Son yirmi yılda, insanların, nesnelerin ve sembollerin hareketliliklerinin kavramsallaştırılması ve analizi sosyal bilimlerin ilgi odağı haline geldi. Hareketliliğin sosyal bilimlerin tüm disiplinlerindeki artan önemi yalnızca maddi dünyada gözlemlenebilir uygulamalar olarak ortaya çıkmamakta, aynı zamanda değişen söylemler, bilimsel teoriler ve kavramsallaştırmalar ile bilginin bir parçası olarak görülmektedir (Endres vd., 2016). Hareket, insanların konumlar arasında hareket etmesine izin veren bir yer değiştirme eylemi fikrini tanımlar (Cresswell, 2006). Dahası, hareketliliğin kolektif anlamı kişinin zaman, mekân ve toplumdaki pozisyonuna göre çok boyutlu olarak değişir (Endres vd., 2016). Hareketliliğin en basit tanımı zaman içinde mekânda bir harekettir. Bu nedenle, hareketliliğin özünde bu iki boyuta bağlı olduğunu ve mekân-zaman ilişkisini etkileyen değişimin, hareketlilik ile ilişkili değişikliklere yol açacağıdır. Hareketliliğin artık sadece fiziksel hareket olarak görülmediği ve çağdaş sosyal dönüşümleri ve güç ilişkilerini analiz etmek için bir araç haline geldiği bilinmektedir (Endres vd., 2016). Turizm ise turisti gönderen ve alan mekânlar arasında yapılan bir hareketlilik (Özgüç, 2017). Turizme söz konusu olan mekânların planlanması, yönetilmesi, kurgulanması özellikle insan hareketliliğinin özgürleştirilmesi açısından önemlidir. Her ne şekilde olursa olsun hareketlilik mekânla ilgilidir ve gelişen ulaşım araçları, bilgi teknolojileri ve altyapıları ile daha hareketli bir yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Bir hareketlilik olarak turizm, fiziki hareketliliğin ve haz biçimlerinin merkezinde bulunan bir olgudur. Bu doğrultuda turizm, bedenlerin hareketliliğinin yanında turizmi oluşturan uçakların, valizlerin, bitkilerin, hayvanların, imajların, imgelerin ve markaların, veri sistemlerinin ve elbette kültürlerin hareketliliğidir. Bir hareketlilik olarak turizm, mekânı üreten, yaşatan, dönüştüren, yeniden kurgulayan ve günümüz toplumsal yaşamında önemi gün geçtikçe artan mekânsal, toplumsal ve ekonomik bir olgudur. Dolayısıyla turizmin bir hareketlilik olarak mekânla ilişkisinin incelenmesi önemlidir (Urry, 2009; Yolal, 2018). Bunun için, turizm hareketliliğinin tek yönlü etkileri yerine hem ülkeye gelen turistlerin mekânla ilişkisi ve etkileşimi hem de o ülkeden giden vatandaşların turizm hareketliliği sürecinde tanıştığı farklı mekanları anlamlandırma biçimlerinin, o mekanlarla kurduğu bireysel, sosyal, politik ve ekonomik ağların ve seyahat deneyimlerinin ve kazanımlarının gündelik hayata yansımalarının etkilerini anlamak gerekir.

Her toplumun kendi sınırlarında ve özellikle dışında, çok önemli insan akışları vardır ve bu akışlar, iş, barınma, boş zaman, din, aile ilişkileri, yasadışı gelir, sığınma arayışı ve benzeri birçok farklı istekle ilgilidir. Dahası, sadece insanlar mobil değil, aynı zamanda pek çok 'nesne', 'görüntü', 'bilgi' ve 'atıklar' da mobil haldedir (Urry, 2010). Dolayısı ile tüm bu hareketliliklerin gömülü yapılarının ne ifade ettiği önemlidir (Sheller ve Urry, 2016). Bu yönüyle hareketlilik, sadece yerel kamusal alanlara ve bir araya gelme fırsatlarına değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyetçi öznelliklerin, ailevi ve sosyal ağların, mekânsal olarak ayrılmış kent mahallelerinin, ulusal imgelerin, moderniteye duyulan özlemlerin ve ulusötesi göçten teröre ve petrol savaşlarına kadar küresel ilişkilerin oluşumuna da etki etmektedir (Sheller ve Urry, 2006). Hareketlilik bir yer değiştirme içerir. İnsanların tüm dünyadaki ve her ölçekte hareketleri, sonuçta anlamla doludur. Hareketlilik mekânsal ve tarihsel olarak tanımlanmış bir sosyo-kültürel bağlam içinde gerçekleşir. Hareketlilikle mekânlar çeşitli semboller, temsiller ve söylemlerle inşa edilir ve anlamlı hale getirilir (Endres vd., 2016). Küreselleşme ile birlikte kapitalizmin küresel mekânlarda örgütlenmesi, hareketliliği yerelden daha geniş ölçekli boyuta taşımış ve insan akışlarını hızlandıracak yeni altyapılar, teknolojiler ve imkânlar geliştirmiştir.

Daha fazla imkâna kavuşan günümüz modern insanının mekânsal hareketliliği de artmış ve bu hareketlilik içinde turizme yönelik seyahatler daha fazla görünür hale gelmiştir.

Hareketlilik, yürüyüş ve günlük rutinlerden yurtiçi, bölgesel ve uzun mesafe uluslararası seyahatlere kadar her türlü insan hareketliliğini kapsamaktadır. Bu hareketlilik çeşitliliği içinde turizm, görme ve tatil yapma gibi geleneksel turistik faaliyetlerin yanı sıra dini ziyaretleri, alışveriş gezilerini, eğlence mekânlarına ziyaretleri, çağdaş küresel göçebeliği, arkadaş ve akraba ziyaretlerini de içeren “isteğe bağlı hareketlilik” kümesinin bir parçası olarak düşünülebilir (Cohen ve Cohen, 2015). Dolayısı ile hareketliliğin bu yeni formu; turizme yönelik seyahatler, turizm bilinci, bilgisi ve düşünce sistemindeki hâkim yapının temelini yeniden şekillendirmesi açısından önemlidir (Coles, 2015). Turizmi hareketlilik çerçevesine dâhil etme, bir sermaye biçimi olarak hareketliliğe, farklı hareketlilik biçimleri arasındaki ilişkilere ve turizmin sadece varış yerine seyahat sürecinin her aşamasındaki etkilerinin daha iyi anlaşılmasına göre değerlendirmeyi sağlamıştır (Hall, 2005). Hareketlilik küreselleşmeye paralel olarak daha da güç toplamış, uzun ve kısa mesafeli hava taşımacılığının gelişimiyle insanlar eskisinden daha fazla seyahat etmeye ve yolculukları doğada daha karmaşık hale gelmeye başlamış ve mobil iletişim, çalışma ve boş zaman arasındaki sınırları bulanıklaştırmıştır. Ve piyasa koşullarının bir sonucu olarak, yeni turizm tüketimi biçimleri ve turistik davranış türleri ortaya çıkmıştır (Coles, 2015). Aynı zamanda bu hareketliliğin oluşturduğu turist akışlarının mekânsal görünümü de değişmeye başlamıştır. Seyahatlerle birlikte bedenlerin, malların, metaların, kültürlerin, fikirlerin ve bilginin de akışa geçtiği, bu akışla birlikte toplumsal ilişkilerin geliştiği ve yeni mekânsal ağların kurulduğu ve hareketliliğin mekânsal örüntüsünün daha yoğun ve karmaşık hale geldiği bir görüntü oluşmaya başlamıştır. Hareketliliğin bu yeni formunu mekândan yoksun olarak açıklamak zordur. Çünkü turizme yönelik gerçekleşen bu hareketlilikler boş bir alanda/mekânda gerçekleşmemektedir. Hareketliliğin başladığı, geliştiği, zaman içerisinde değiştiği dinamik bir mekân vardır ve bu hareketlilik mekânsal dinamiklerden etkilenmektedir. Sosyal olanın aynı zamanda mekâna işlediğine/kazındığına göre (Lefebvre, 2014), hareketliliğin genel görünümünü anlamak için bu hareketliliğin mekânsal dinamiklerini de incelemek gerekir. Dolayısı ile geçmiş yıllarda herhangi bir lokasyonun ya da bölgenin turizm çekiciliklerine odaklanan ve bu çekicilikleri betimsel olarak inceleyen “Turizm Coğrafyası” yerine, farklı coğrafyalarda gerçekleşen hareketlilikleri, bu hareketliliğin mekânsal görünümünü ve turist akışlarının oluşturduğu karmaşık ilişkisel ağları inceleyen “*Turizm Coğrafyaları*” tercih edilmeye başlanmıştır (Coles ve Hall, 2006). Turizm Coğrafyaları, diğer disiplinlerden farklı olarak turizm hareketliliğini mekânsal perspektiften ele almakta (Kervankıran ve Şardağ, 2019; Kervankıran, Sert Etman ve Şardağ, 2019) ve turizme yönelik seyahatlerin başlangıç, bitiş ve kesişim noktalarını, turist akışlarını oluşturan ağları ve turizmin iki yönlü hareketini incelemektedir. Dolayısı ile bu çalışma Coğrafyanın bir alt disiplini olan Turizm Coğrafyalarının yaklaşımları ile değerlendirilmiştir.

Literatür Değerlendirmesi

Turizm hareketleri ve turist akışının mekânsal görünümü turizm coğrafyasının temel konularından birisidir. Turizm coğrafyası küresel, ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte gerçekleşen turist aktivitelerinin mekânsal yayılımını, değişimini, dönüşümünü ve örüntüsünü açıklamaya odaklanır (Kervankıran ve Şardağ, 2019). Turistlerin belirli bir zaman ve mekânda nasıl hareket ettiklerini anlamak turizmin ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve çevresel etkilerini belirlemek açısından önemlidir. Urry'nin (2018) de belirttiği gibi seyahat tek başına keyifli olabilir; ancak daha esnek toplumsal etkileşim biçimlerine olanak sağlayan ve pek çok başka yere ait kültür ve ortamlarla karşılaşılmasına, bunların tüketilmesine ve biriktirilmesine izin veren mekânlarla ilişkilidir. Bu durumun ölçeği ve etkisi büyüktür. İlk olarak, ziyaretçilerin gezdikleri yerde turist bakışının nesnelere olarak “yeniden üretim” üzerindeki etkisi (bu yerlerin inşa edilmiş ve doğal

çevreleri, ekonomileri ve yer imajlarının tümü büyük ölçüde yeniden kurulur), ikincisi, dış ülkelere ziyaretçiyle birlikte önemli miktarda gelir, imaj, toplumsal ve kültürel örüntüler vb. gönderen yerler üzerindeki etkisi ve üçüncüsü ise, çok geniş ulaşım altyapılarının kurulmasıyla oluşan ara mekânlar (otoyollar, tren istasyonu, uçak pisti vb) üzerindeki etkisidir (Urry, 2018). Yirmi birinci yüzyılın başında geliştirilen ve açıkça dile getirilen hareketlilik teorisi (Hannam, Sheller ve Urry, 2006; Sheller ve Urry, 2006), az veya çok birçok yaşamın ve organizasyonun merkezidir. SARS'tan günümüzde tüm dünyayı kasıp kavuran COVID-19 salgınına, havalimanındaki genişleme tartışmalarından, hareket halindeyken telefon mesajlarına, trafik sıkışıklığından küresel terörizme, "fast-food"un neden olduğu obeziteden Ortadoğu'daki petrol savaşlarına, "hareketlilik" sorunları ile ilgili konular merkezi konumdadır. Ve bu teori gittikçe sosyal bilimlere yayılmakta, onu dönüştürmekte, ulaştırma araştırması ve sosyal araştırma arasındaki ikilemi aşmakta, sosyal ilişkileri seyahate dahil etmekte ve farklı ulaştırma ve iletişim biçimlerini karmaşık sosyal deneyim kalıplarıyla birleştirmektedir (Endres vd., 2016).

Özellikle sosyal bilimlerde hareketlilik teorisini gündeme getiren, geliştiren ve araştırmalarını bu teori çerçevesinde şekillendiren çalışmalar gittikçe önem kazanmaktadır. Bunlar arasında hareketlilik teorisinin uygulamalı mobilite araştırmalarını nasıl dönüştürdüğünü ve sosyal bilimin gelişmekte olan alanlar üzerindeki etkisini (Sheller ve Urry, 2006); hareketliliği sosyal ve kültürel güç bağlamında bir bilgi nesnesi olarak nasıl ortaya çıktığını (Cresswell, 2006; Endres vd., 2016); hareketliliğin toplumsal olarak nasıl üretildiğini, toplumsal yaşamın ve ilişkilerin hareketliliği nasıl ürettiğini (Endres vd., 2016; Sheller ve Urry, 2006; Urry, 2012); hareketin sadece insanlar için değil çeşitli aktörler için geçerli olduğunu ve turizmin bedenlerin, metaların, fikirlerin ve bilginin hareketi olduğunu (Coles, 2015; Urry, 2010); sosyal kurumların ve uygulamaların çalışmalarında hareketliliğin kurucu rolü üstlendiğini, hareketliliğin araştırma yöntemlerini (Sheller ve Urry, 2006; 2016); turizmi hareketlilik çerçevesine dahil etmenin etkilerini (Cohen ve Cohen, 2015; Coles, 2015; Hall, 2005) yerlerin, sermayenin, işaretlerin hareketlilik yoluyla ekonomik, kültürel ve politik olarak üretildiğini (Sheller ve Urry, 2004); gelişmekte olan bölgelerle batıyı "Avrupa-merkezciliğin" ötesinde, hareketlilik teorisi açısından sistematik bir şekilde karşılaştırmasını (Cohen ve Cohen, 2015); hareketlilikten kaynaklanan mobil bir kültürün yaygınlaştığını (Urry, 2009); sosyal ilişkilerin fiziksel hareket içeren bağlantılar içerdiğini (Elliot ve Urry, 2010); hareketliliğin küreselleşmeyle ilişkisini ve toplumsal sonuçlarını (Bauman, 2018); iletişim ve ulaşım sistemlerindeki gelişmelerin seyahat etme yeteneğini değiştirmesini ve hareketli bir yaşam tarzını (Coles, 2015) araştıran çalışmalar bulunmaktadır.

Mobilite araştırmaları literatüründe hareketsizliğe ve hareketliliği sadece Batının sosyolojik çerçevesinde anlamaya verilen önemini (Hall, 2015); hareketliliğin geçicilik, anıdalık ve tüketimle ilişkisini (Bauman, 2017); sosyal hareketliliğin coğrafi hareketliliğe bağlı olduğu hipotezini (Savage, 1988); hareketin hızının yanında bağlantı, merkezîyet ve güçlenme bölgeleri ile bağlantısızlık, sosyal dışlanma alanları oluşturan ilişkileri (Sheller ve Urry, 2006); turistleri, seyahatin her aşamasında görmeyi ve kişiye değil harekete olan bakışın önemini (Hall, 2005; Sheller ve Urry, 2004; Urry, 2010); kozmopolitanizm ve hareketlilik ilişkisini (Sheller, 2011); son yapılan turizm hareketliliği araştırmalarındaki önemli gelişmeleri (Hannam, Butler ve Paris, 2014); turizmin farklı türden insan hareketleri arasındaki karmaşıklığı, belirsizlikleri ve çakışmaları benimseyen bir konu olarak yeniden ele alınmasının gerektiğini (Coles, Hall ve Duval, 2005); turistlerin değil bireylerin üstlendiği hareketliliğin ardındaki anlamın anlaşılmasını (Coles, Duval ve Hall, 2012; Hall ve Page, 2014); hareketlilik ile ulaşım coğrafyası araştırmalarını (Cresswell, 2011) ele alan çalışmalar da yer almaktadır. Bununla birlikte seyahatlerin belli aralıklarla devam etmesi sonucunda, bu hareketliliğin sonucunda oluşan turizmle ilişkili göçleri, turizm hareketliliğinin göçe etkileri, turizm akışları ve seyahatlerle gelişen sosyal ağların oluşturduğu farklı göç sistemleri ve tatil deneyimlerin

yaşandığı destinasyonlara yönelik oluşan aidiyetin sonraki yıllarda ikinci ev sahipliğine neden olduğu gibi konuları inceleyen araştırmalar (Gössling ve Schulz, 2005; Hall ve Page, 2014; Hall ve Williams, 2002; King, Warnes ve Patterson, 2000; Williams ve Hall, 2000; Williams, Williams ve Hall, 2002; Williams, 2012) hem göç hem de turizm çalışmaları literatüründe oldukça fazladır.

Ulusal literatürdeki çalışmalara bakıldığında, turizm hareketliliği konusundaki araştırmaların büyük çoğunluğunun turizmin tek yönlü (başka ülkelere Türkiye'ye gelenler-inbound tourism) hareketine yoğunlaştığı görülmektedir⁴. Bununla birlikte turizm çalışmaları içerisinde sınırlı da olsa Türkiye'den yurt dışına yapılan seyahatlerin farklı boyutlarını ele alan araştırmalar bulunmaktadır (Dogru ve Sirakaya-Turk, 2018; Gozgor ve Demir, 2018; Gul, Aksit Asik, ve Gurbuz, 2014; Halıcıoğlu, 2010; Solmaz, Erdoğan ve Sönmez, 2014) Ayrıca, Türkiye'de karşılıklı olarak gerçekleşen seyahatlerin ve turist gelişleri ile birlikte kendi vatandaşlarımızın başka ülkelere gidişlerinin oluşturduğu turizm hareketliliğinin doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği göç, evlilik, istihdam, yabancıların konut edinmesi gibi toplumsal yansımalarına yönelik değerli çalışmalar da bulunmaktadır (Balkır ve Südaş, 2014; Deniz ve Özgür, 2013; Deniz ve Özgür, 2020; Ekiz Gökmen 2011; Ekiz Gökmen, 2018; Lordoğlu, 2007; Özgür ve Deniz, 2015; Südaş, 2014; Yakar ve Südaş, 2019; Yanardağ ve Avcı, 2012). Türkiye, her yıl farklı ülkelere milyonlarca kişiyi ağırlamakla birlikte Türkiye'den de her yıl farklı ülkelere olan seyahatlerin gittikçe arttığı görülmektedir. Ulaşılan sayının gelişmiş ülkelere oranla düşük olmasının yanında yurt dışına olan seyahatlerin hem niceliksel hem de niteliksel değişimi araştırılmaya değer görmektedir. Bu çalışmanın, turizm çalışmaları literatüründe sınırlı olan Türkiye'den yurt dışına olan seyahatler (outbound tourism) ve bu seyahatlerin gelişimi, değişimi, yapıları, boyutu, kazanımları ve görünümü konusunda önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

Veri Kaynakları

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Araştırma, olgulara ilişkin çeşitli değişkenler arasında nedensel ilişkiler bulmayı ve sosyal olguları bu nedensellik üzerinden açıklamayı amaçladığından açıklayıcı araştırma modeli kullanılarak hazırlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). 1970-2019 yılları arasında kapsayan bu çalışmada TÜİK, Dünya Turizm Örgütü, OECD ve Dünya Bankası'ndan elde edilen ikincil veriler değerlendirilmiştir. Çalışmanın veri kaynağını TÜİK'in 1970-2019 yılları arasında yurt dışına seyahat edenlerin sayıları, cinsiyet durumları, toplam nüfus içindeki oranı, yaş grubu, seyahat amacı ve seyahat edilen ülkeleri içeren bilgiler oluşturmaktadır. Ancak TÜİK, 1983 yılından itibaren yurt dışına seyahat eden vatandaşları "yurt içinde ikamet eden" ve "yurt dışında ikamet eden" şeklinde düzenlemiştir. Bu nedenle analizlerin doğru sonucu verebilmesi açısından bazı değişkenleri değerlendirirken 1983 yılından itibaren elde edilen veriler kullanılmıştır. Uluslararası hareketlilik ile Türkiye'den yurt dışına yapılan hareketlilik ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla Dünya Turizm Örgütü, OECD ve Dünya Bankası meta-veri ve raporlarından 2018 yılına ait seçilmiş ülkelere göre yurt dışına seyahat edenlerin ülke nüfusuna oranı ve kişi başı harcamaları değerlendirilmiştir. Diğer yandan araştırmanın istatistiksel verilerinin makro düzeyde veri olması, ikincil verilerden oluşması ve TÜİK verilerinin belirli dönemlerde kesintiye uğraması araştırmanın sınırlığını oluşturmaktadır.

⁴ Gerek uluslararası gerekse ulusal boyutta turizmin ekonomik etkileri daha fazla önemsenmektedir. Turizmin döviz getirici etkisinin dış ödemeler dengesinden istihdama kadar birçok boyutu olduğu için; politika üreticileri, yerel yöneticiler, işletmeciler ve turizm araştırmacıları açısından gelen turist talebi daha fazla araştırılmaya değer görülmektedir. Bununla birlikte Türkiye'den yurtdışına olan seyahatlere yönelik akademik ilginin az olmasında, bu seyahatlerin ülke ekonomisine belirgin bir katkısının olmamasının hatta döviz çıkışına neden olmasının ne derece etkili olduğu, üzerinde tartışılması gereken bir konudur.

Bulgular

Türkiye'den yurt dışına yapılan seyahatlerin gelişimi izlendiğinde 1970'li yıllardan itibaren hem niceliksel hem niteliksel olarak önemli değişimlerin olduğu görülmektedir. Söz konusu gelişim, ekonomik kalkınma ve hayat standartlarının yükselmesi, vizesiz giriş anlaşmalarının yapılması, ücretli tatil haklarının elde edilmesi gibi sebepler ekonomik ve sosyal alanda yapılan yatırım ve teşviklerin ardından sağlanmıştır. 1980 öncesi yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ülkede genellikle içe dönük politikaların kullanımına neden olmuştur. Nüfusun daha çok kırsal bölgelerde yaşaması, yoğun emek gerektiren ve genellikle ekstansif yöntemlerle yapılan tarımsal faaliyetler insanların zamanının büyük kısmını alması yurt dışına seyahat amaçlı çıkışların çok sınırlı kalmasının nedenlerinden biri olmuştur. Bu dönemde TÜİK'in istatistiklerine de yansıyan Batılı ülkelere yapılan işçi göçleri yurt dışına çıkışlarda kırılma noktalarından birini oluşturmuştur. 1980'ler Türkiye'sinin ekonomisiyle başlayan ve hızla öteki alanlara yayılan bir dışa açılma ve sistem değişikliğine girdiği yıllar olmuştur. Bu yıllardan itibaren insanlar yurt dışına daha fazla çıkmaya başlamışlar ve yurt dışıyla daha fazla temas kurmaya yönelmişlerdir (Eğilmez, 2018). Politik ve ekonomik istikrarsızlıklara karşı kırılmalı olan turizm sektörünün Türkiye'deki gelişim sürecinde bakıldığında; 1980 yılı askeri darbesi, Körfez Savaşları, 1994, 2001 ve 2008 ekonomik krizleri, 2003'te SARS salgını, terör olayları, 2015'de Rus uçağının düşürülmesi, 2016'daki darbe girişimi ve içinden geçtiğimiz günlerde dünyadaki tüm ülkeleri etkileyen ve turist akışlarını küresel olarak durduran COVID-19 salgını gibi gerek ulusal ve gerekse küresel nedenlerden kaynaklanan sorunlar, Türkiye'den yurt dışına olan turizm hareketliliğini etkilemiştir.

1970'li yıllardan günümüze yurt dışına seyahat edenlerin sayısında artış olmakla birlikte bu artış düzensizdir. 1960'lı yıllarda 20-30 bin civarında olan turizm amaçlı yurt dışına giden vatandaş sayısı 1970'lerde 500 binin üzerine çıkmıştır. 1980 darbesi ve ardından gelişen siyasi istikrarsızlıklar yurt dışına giden kişilerin sayısını azalmasına neden olurken, 1982 yılında çıkan Turizm Teşvik Kanunu ve serbest piyasa ekonomisine geçiş, Türkiye turizminin canlanmasına sebep olan en önemli nedenler olarak gösterilebilmektedir (Duman ve Kozak, 2013). 1991 yılındaki Körfez Savaşı ile dış talepte yaşanan daralmaya bağlı olarak iç turizme doğru bir eğilim yaşanmıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı tedirginliğin sonucunda 1990'lı yılların ilk çeyreğinde yurt dışına giden vatandaşların sayısında önemli düşüş meydana gelmiştir. Türkiye'nin değişimindeki en önemli dönüm noktalarından biri olan olay, 2001 yılında yaşanan ekonomik krizdir. Türkiye 2001 krizi sonucunda GSYH'sinin dörtte birini kaybetmiştir (Eğilmez, 2018). Gelir azalması ve işsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan olumsuz tablo turizm etkinliklerini de etkilemiştir. 2002 yılından itibaren değişen siyasi yapıya bağlı olarak AB ile ilişkilerin geliştirilmesi ve AB'ye üyelikle ilgili müzakere süreçlerinin başlamasıyla oluşan iyimser ortam, vize sorunlarının kısmi olarak aşılmasına, ülkeler arasında diyalogların artmasına; yine bu yıllarla birlikte internet üzerinden tur satın almanın kolaylaşması, internet ortamındaki sosyal forumlar ve seyahat haberleri, yazılı basında yurt dışı seyahatleri için sayfaların ayrılması seyahat bilincinin oluşmasını ve seyahate katılmayı hızlandırmıştır. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde gelen turist sayısı açısından azalma yaşanmazken (2007'de 23 milyon, 2008'de 26 milyon), döviz kurunun yükselmesine bağlı olarak Türkiye'den yurt dışına seyahatler üzerinde olumsuz etki yapmıştır (Tablo 1). 2010 yılında ise başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketleri ve neden olduğu iç savaş, bölgedeki beş ana turistik ülkeye (Mısır, Tunus, Fas, Ürdün ve Lübnan) giden vatandaşların sayısında önemli bir oranda azalmaya neden olmuştur (Dilek ve Dilek, 2017). Bu dönemde Suriye ve Irak'ta yaşanan savaş durumu ile Türkiye'de yaşanan terör eylemleri de turizmin gerilemesinin en önemli nedenleri arasında yer almıştır. 2016 yılında darbe girişiminin yarattığı siyasi ve sosyal krizler yine bireylerin yurt dışı seyahatlerini ertelemelerine ya da iptal etmelerine neden olmuştur. Genel anlamda iniş çıkışlı seyir izleyen

seyahatler, 1990'lı yılların ortalarında 2 milyonu aşmış, 2019 yılına gelindiğinde 10 milyon seviyesine yaklaşmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye'den Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Sayısı ve Değişim Oranı

Yıllar	Seyahat Sayısı	Artış Oranı (%)	Yıllar	Seyahat Sayısı	Artış Oranı (%)
1960	28.211		1991	829.506	-29,69
1965	186.520	561,16	1994	1.734.126	109,06
1970	515.992	176,64	1995	2.229.668	28,58
1971	559.786	8,49	2003	3.414.844	53,15
1972	802.635	43,38	2004	3.844.495	12,58
1973	943.741	17,58	2005	4.124.830	7,29
1975	1.116.216	18,28	2006	4.063.179	-1,49
1976	1.158.339	3,77	2007	4.956.069	21,98
1980	1.324.159	14,32	2008	4.892.716	-1,28
1981	1.793.901	35,47	2009	5.561.354	13,67
1982	1.861.292	3,76	2010	6.557.233	17,91
1983	765.759	-58,86	2011	6.281.971	-4,20
1984	919.108	20,03	2012	5.802.950	-7,63
1985	750.665	-18,33	2013	7.525.869	29,69
1986	769.912	2,56	2014	7.982.265	6,06
1987	843.265	9,53	2015	8.750.853	9,63
1988	960.670	13,92	2016	7.891.911	-9,82
1989	1.082.373	12,67	2017	8.886.918	12,61
1990	1.179.788	9,00	2018	8.383.432	-5,67
			2019	9.650.512	15,11

Kaynak: TÜİK, 2020 (TÜİK'ten alınan verilere göre 1983 yılına kadar yurt dışına seyahat edenler "yurt içinde ikamet eden" ve "yurt dışında ikamet eden" şeklinde ayrılmamaktadır)

Türkiye'den yurt dışına seyahatlerin hem sayı hem de ülke nüfusuna oran bakımından arttığı görülmektedir. Geçen 50 yıllık (1970'den 2019'a) sürece bakıldığında, yurt dışına seyahat edenlerin sayısı 515.000'den 9.650.000'e yükselmiş ve seyahatlerin ülke nüfusuna oranı ise %1,45'den %11,61'e çıkmıştır. 1980 darbesinin ekonomik, sosyal ve politik etkisinden dolayı yurt dışına çıkışların düşmesi haricinde, yurt dışına seyahat eden vatandaşların toplam nüfus içindeki oranı sürekli artmıştır. 1970 yılında yaklaşık olarak 100 kişiden bir kişi yurt dışına seyahat ederken 2019 yılında her 100 kişiden 11 kişi seyahat etmiştir (Tablo 2). Ancak gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında (ki gelen turist bağlamında değerlendirildiğinde önemli bir destinasyon olduğumuz sıklıkla dile getirilmektedir) Türkiye'nin bulunduğu durum oldukça düşüktür (Tablo 6). 2000'li yıllara kadar toplam nüfus içerisinde seyahate katılım oranı %3'ler seviyesinde iken, bu tarihten sonra yurt dışı seyahatlerinde kırılmanın yaşandığı ve Türkiye'den daha fazla vatandaşın uluslararası turizme katıldığı görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'den Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Toplam Nüfusa Oranı

Yıllar	Nüfus Miktarı	Seyahat Sayısı	Seyahat Edenlerin Nüfusa Oranı (%)
1970	35.605.176	515.992	1,45
1975	40.347.719	1.116.216	2,77
1980	44.736.957	1.324.159	2,96

1985	50.664.458	750.665	1,48
1990	56.473.035	1.179.788	2,09
2001	67.803.927	2.683.227	3,96
2010	73.722.988	6.557.233	8,89
2019	83.154.997	9.650.512	11,61

Kaynak: TÜİK, 2020

Türkiye’den yurt dışına seyahat edenlerin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. 1970’li yıllardan günümüze seyahate katılanların sayısı artmasına karşın, yurt dışına seyahatlere katılımda kadın-erkek oranında çok fazla bir değişikliğin olmadığı, erkek ve kadın oranları arasındaki farkın fazla olduğu, hatta bazı yıllarda kadınlar aleyhine farkın daha fazla arttığı görülmektedir. 2019 yılında seyahate katılanların cinsiyetlerine göre oranlarına bakıldığında, seyahat edenlerin yaklaşık dörtte üçünü erkekler (%74,6) dörtte birini ise kadınlar (%25,4) oluşturmaktadır (Tablo 3). Yaklaşık 50 yıl geçmesine ve bu süreçte Türkiye politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimler yaşamasına karşın, ne yazık ki bu değişimin kadınların seyahatlere katılımına yansımadağını, Türkiye’de erkek egemen toplumsal yapının birçok alanda kendini yeniden ürettiği gibi seyahatlere katılımda da bu üretim sürecinin devam ettiğini göstermektedir. TÜİK (2020) verilerine göre, Türkiye’ye gelen turistlerin cinsiyet oranlarına bakıldığında, kadın-erkek oranı daha eşit dağılmaktadır. 2003 yılında Türkiye’ye seyahat amacıyla gelenlerin %58,9’u erkek, %41,1’i kadınlardan oluşurken, 2019 yılında ise kadınların oranı erkekleri geçmiş ve Türkiye’ye gelen turistlerin %51,6’sını kadınlar %48,4’ünü ise erkekler oluşturmuştur.

Tablo 3: Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Yıllar	Erkek		Kadın	
	Seyahat Sayısı	Oran (%)	Seyahat Sayısı	Oran (%)
1970	376.403	72,95	139.589	27,05
1975	868.187	77,78	248.029	22,22
1985	1.187.934	74,45	407.592	25,55
1990	842.015	75,07	279.565	24,93
2003	2.626.729	81,68	589.314	18,32
2005	3.453.425	86,9	520.478	13,1
2010	4.877.632	77,76	1.395.374	22,24
2015	6.488.184	78,71	1.754.713	21,29
2019	6.773.665	74,6	2.311.541	25,4

Kaynak: TÜİK, 2020

Yurt dışına seyahat eden vatandaşların yaş grupları incelendiğinde, hemen hemen her dönem 25-44 yaş arası grup yurt dışına çıkan bireylerin yarısını oluşturmuştur (Tablo 4). Bu durumun yanında 65 yaş üzeri yurt dışına çıkan vatandaşların sayısının da yükselmesi (2003’te %2,72’den 2019’da %4,58) Türkiye’de yurt dışına çıkan bireylerin yaş ortalamasının yükseldiğinin de göstergesi olmuştur. Önümüzdeki yıllarda uluslararası seyahat hareketlerine; yaşlanan nüfus ile ortalama yaşam süresinin uzaması nedeniyle emeklilerin, teknolojiyi kullanmaya daha yatkın olan Y ve Z kuşaklarının, yalnız seyahat edenlerin ve çocuksuz çiftlerin ihtiyaçları ve tercihleri yön verecektir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Türkiye’ye seyahat amacıyla gelen turistlerin yaş gruplarına göre oranı ve değişimi değerlendirildiğinde dış pasif duruma benzer bir görünüm arz etmektedir. 25-44 yaş grubu her dönem en fazla paya sahip olmakla birlikte, 2003 yılında 25-44 yaş arası grubun %45,18’lik payı 2019 yılında %43,88’e düşmüş; 2003 yılında 65 yaş üzeri grubun oranı %4,08 iken 2019 yılında %5,25’e yükselmiştir (TÜİK, 2020).

Tablo 4. Yurt Dışına Seyahat Eden Vatandaşların Yaş Gruplarına Göre Oranı (%)

Yıllar *	0-14	15-24	25-39	40-59	60+
1985	10,94	13,22	46,91	26,22	2,71
1990	4,93	15,51	43,95	28,76	6,85
1995	3,58	15,52	45,53	29,65	5,73
	0-14	15-24	25-44	45-64	65+
2003	5,82	11	56,68	23,77	2,72
2005	3,66	7,47	59,38	26,4	3,09
2010	4,33	8,88	51,26	30,29	5,23
2015	5,8	7,06	51,61	31,11	4,41
2019	5,86	7,12	51,43	31,02	4,58

Kaynak: TÜİK, 2020 (*TÜİK yaş gruplarını yıllar bazında farklı şekillerde sınıflandırmıştır)

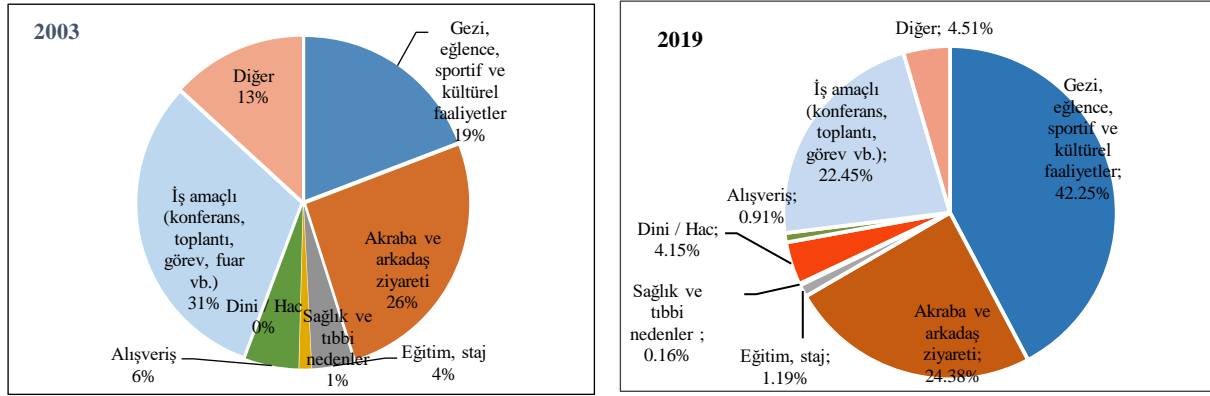
Turizm amaçlı yurt dışına olan seyahatlerin niceliksel artışı yanında niteliksel olarak da değiştiği görülmektedir. “Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler” amaçlı seyahatler 2010 yılına kadar inişli-çıkışlı bir seyir izlese de sonraki yıllarda uluslararası hareketliliğe benzer şekilde oranı artmıştır (Tablo 5). Türkiye’de ortalama yaşam süresinin uzamasının yanında umre ziyaretlerinin teşviki ve seyahat imkânlarının gelişmesiyle birlikte “dini” amaçlı seyahatlerin sayısı da günümüze doğru artmıştır. 2003-2019 arası dönem incelendiğinde, “tedavi” amaçlı yurt dışına giden vatandaşların sayısı tıbbi olanakların artmasıyla birlikte azalmıştır (Şekil 1). Benzer şekilde “alışveriş” nedeniyle giden vatandaşlarının sayısı da azalma eğilimindedir. 1970’li yıllarda yüksek değere sahip “iş amaçlı” amacıyla giden vatandaşların oranı eğlence, gezi ve ziyaret amaçlı seyahatlerin payının hızlı yükselmesine bağlı olarak günümüzde daha düşük seviyelere ulaşmıştır. Yurt dışından Türkiye’ye gerçekleşen seyahatlere bakıldığında, 2003 yılından 2019 yılına “gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetlerin payı %59’dan %67’ye, arkadaş ve akraba ziyaretinin payı %14’den %19’a yükselmiş; iş amaçlı seyahatlerin payı %11’den %4’e, alışveriş amaçlı seyahatlerin payı %7’den %3’e düşmüştür (TÜİK, 2020).

Tablo 5: Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Gidiş Sebebine Göre Oranı (%)

	Eğlence, gezi, ziyaret ve sportif ilişkiler	Eğitim	İş ilişkileri, konferans	Hac	Devlet Hizmeti	İş amaçlı	Diğer	
1985	18,26	3,18	7,76	0,10	1,51	51,15	18,04	
1990	21,91	4,34	8,35	2,87	1,09	49,71	11,73	
	Gezi, eğlence, sportif ve kültürel faaliyetler	Akraba ve arkadaş ziyareti	Eğitim, staj	Sağlık ve tıbbi nedenler	Dini / Hac	Alışveriş	İş amaçlı (konferans, toplantı, görev vb.)	Diğer
2003	19,18	25,91	4,11	1,21	-	5,28	31,13	13,18
2005	16,28	24,01	2	1,21	-	2,55	30,35	23,59
2010	23,08	28,07	3,84	0,33	-	3,98	29,06	11,65
2015	42,75	20,7	1,66	0,15	4,97	0,74	23,52	5,51
2019	42,25	24,38	1,19	0,16	4,15	0,91	22,45	4,51

Kaynak: TÜİK, 2020 (TÜİK seyahat nedenlerini yıllar bazında farklı şekillerde sınıflandırmıştır ve 2003-2011 arası “dini/hac” nedenli seyahatleri, “diğer” kapsamında değerlendirilmiştir)

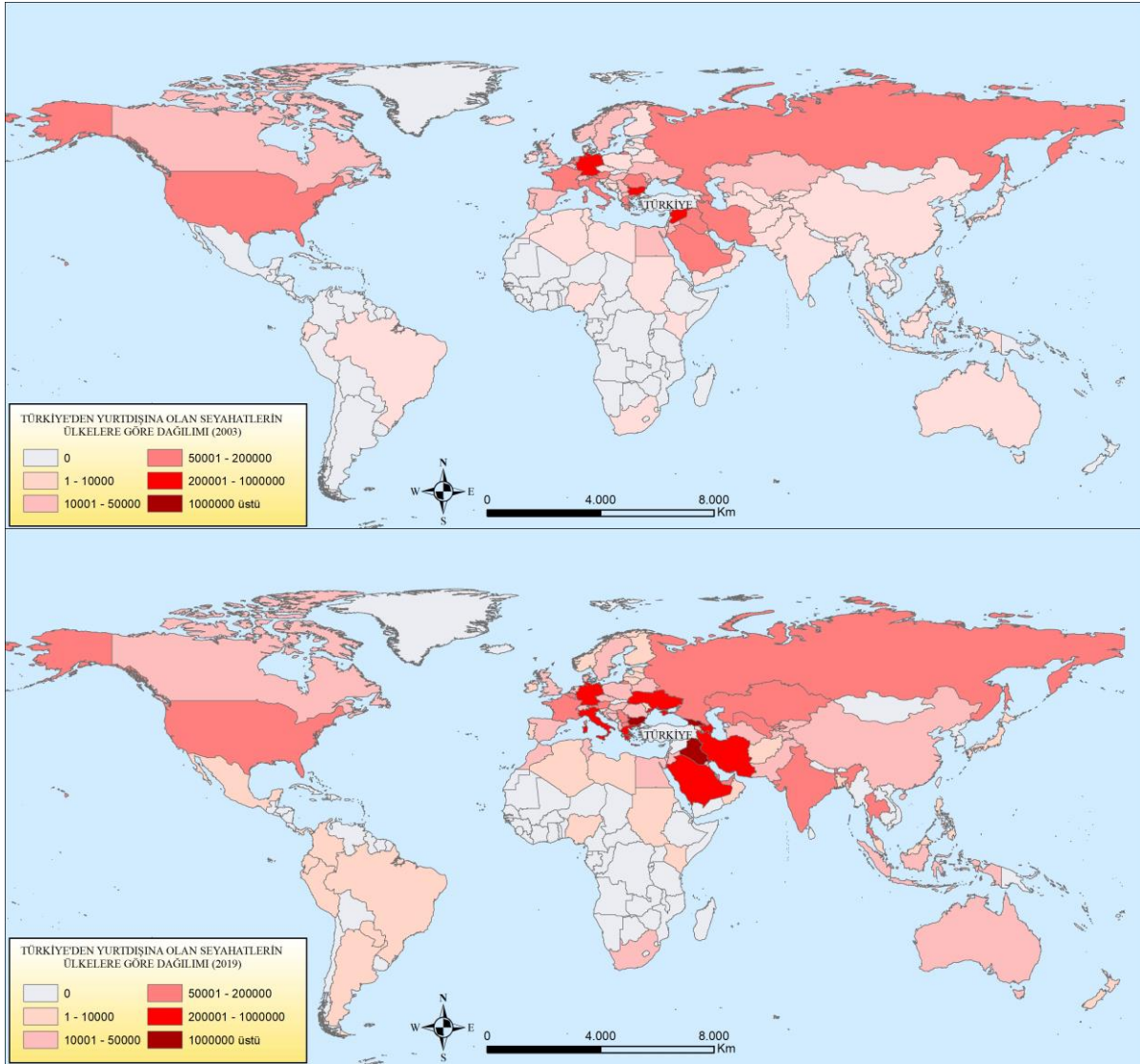
Şekil 1: Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Gidiş Sebebine Göre Oranı 2003-2019 (%) (Kaynak: TÜİK, 2020)

Yurt dışına olan seyahatlerin mekânsal görünümüne bakıldığında seyahat edenlerin genellikle sosyal ağları kullanarak yurt dışına çıktıkları görülmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye’den yurt dışına olan seyahatlerde Almanya, Fransa, Hollanda, Bulgaristan, İran, Irak ve Suriye gibi ülkelerin tercih edilmesinde akrabalık ilişkileri ve sınır komşuluğu etkili olmuştur (Şekil 2). Çünkü yabancı dil bilmeme, kaybolduğunda yolunu bulamama endişesi ve kültürel yabancılık yurt dışı seyahatlerine çıkışlarda Türk toplumunun çekindiği konuları oluşturmaktadır. Bu yıllarda özellikle Almanya, Fransa gibi Avrupa ülkelerine işçi olarak giden vatandaşlar bu ülkelerle Türkiye arasında toplumsal, ekonomik ve kültürel köprü kurmuşlardır. Dolayısı ile bu ülkelerde arkadaş veya akrabaların bulunması yurt dışına seyahate çıkanların endişelerinin azalmasına neden olmaktadır. Sonraki yıllarda sosyal ağların gittikçe güçlenmesi hem bu ülkelerden Türkiye’ye hem de Türkiye’den bu ülkelere olan turizm hareketliliğini artırmıştır. Ayrıca Bulgaristan, Irak, Suriye ve İran gibi ülkelerin Türkiye’ye olan komşuluğu ve bu ülkelerde yaşayan vatandaşlarla olan akrabalık ilişkileri karşılıklı olarak seyahatlerin gelişmesine neden olmuştur. Bu yıllarda Türkiye’nin kuzey-batı ve güney-doğu yönünde artan yurt dışı seyahatlere, 1988 yılında Sarp Sınır Kapısının açılması ile birlikte kuzey-doğu istikameti de eklendi ve bu tarihten sonra seyahatler Kafkas ülkelerine doğru gelişmeye başlamıştır. 2011 yılı yurt dışına olan seyahatler açısından çelişkili bir yıldır. Bir tarafta Gürcistan sınırında giriş-çıkışların kolaylaştırılmasından dolayı insanların bu yöndeki akışları artarken, diğer tarafta ise Suriye sınırında karışıklıkların artmasından dolayı bu ülkeye olan seyahatler bir anda durma noktasına gelmiştir. 2011 yılında Türkiye ile Gürcistan arasındaki anlaşma gereğince vizelerin kaldırılması iki ülke arasında sermayenin, malların, insanların ve emeğin döngüsel hareketliliğini artırdığı gibi, bu yönde enformel akışların da artışına neden olmuştur (Öksüz, 2019). Aynı yıl Türkiye’nin güney sınırında ise Suriye’deki iç karışıklığın başlaması ile birlikte, önceki yıllarda çok yoğun olan sınır giriş ve çıkışları belirgin bir şekilde azalmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye ile Suriye arasında gelişmiş olan turizm hareketliliğinin durmasına neden olmuştur. Diğer taraftan 2019 yılındaki seyahatlerin mekânsal görünümüne bakıldığında ise, seyahatlerde öncelikli olarak KKTC, Bulgaristan, Irak, Gürcistan, Yunanistan, İran, Almanya, İtalya, Suudi Arabistan gibi ülkelere daha fazla seyahat edildiği, bununla birlikte önceki yıllarda daha az tercih edilen veya tercih edilmeyen Kuzey Afrika ve Güney Amerika ülkelerine seyahatlerin başladığı görülmektedir (Şekil 2). 2003 ve 2019’da en fazla seyahat edilen beş ülkenin sıralaması da değişiklik göstermiştir. 2003’de Bulgaristan’a 677.269 (%16,7), KKTC’ye 497.567 (%10,9), Almanya’ya 333.251 (%8,6), Suriye’ye 271.186 (%7) ve Yunanistan’a 189.773 (%4,6) kişi seyahat ederken, 2019 yılında ise KKTC’ye 1.448.243 (%14,6), Bulgaristan’a 1.253.047 (%10,9), Irak’a 1.046.236 (%10,2), Gürcistan’a 1.015.135 (%10,1) ve Yunanistan’a 918.110 (%7,9) kişi seyahat etmiştir. Buna göre yurt dışı seyahatlerde bazı kırılmaların yaşandığı, seyahat edenlerin sosyal ağ ilişkileri yanında alternatif rotalara yöneldiği ve bununla birlikte seyahatlerde fiziksel yakınlık, komşuluk ve ülkeler arası politik ve ekonomik ilişkilerinin etkili olduğu görülmektedir. 2003

ve 2019 yılları arasında yurt dışı seyahatlerde en fazla artışın göze çarptığı ülkeler ise başta Gürcistan olmak üzere Ukrayna, KKTC, Yunanistan, İtalya, İran, Suudi Arabistan ve Kuzey Afrika Ülkeleri'dir.

TÜİK (2020) verilerine göre, Türkiye'yi tercih edenlerin geldikleri ülkelere göre oranı da 2003 yılından 2019 yılına önemli değişim göstermiştir. 2003 yılında gelenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan Almanya (%23), Rusya (%9), İngiltere (%7), Bulgaristan (%7), Hollanda'nın (%6) payı 2019 yılında Rusya (%15), Almanya (%11), Bulgaristan (%6), İngiltere (%5), İran (%4) şeklinde gerçekleşmiştir.

Şekil 2: Türkiye'den Yurt Dışına Olan Seyahatlerin Ülkelere Göre Dağılımı (2003-2019) (Kaynak: TÜİK, 2020)

Ülkelerin gelişmişlik seviyesi arttıkça yurt dışına olan seyahatler de artmakta, hatta bazı ülkelerde seyahate katılanların sayısı ülke nüfusunu geçmektedir (İsveç %185, Norveç %152, Almanya %130, Birleşik Krallık %105). Bu ülkelerde yaşayan tüm vatandaşların seyahate katıldığı anlamına gelmemektedir ama bu durum gelişmiş ülkelerde birden fazla seyahate katılan vatandaş sayısının fazla olduğunu göstermektedir. 2003 ve 2019 yılları arası seçilmiş tüm ülkelerde seyahat edenlerin ülke nüfusuna oranı artmakla birlikte özellikle Çin (%1'den %10'a), Norveç (%56'dan %152'ye) ve Fransa (%9'dan %40'a) gibi ülkelerdeki vatandaşların seyahatlere katılımının ülke nüfusuna oranındaki artış dikkat çekmektedir. Türkiye'den yurt dışına seyahat edenlerin sayısındaki artışa rağmen yurt dışına seyahat edenlerin bazı ülkelerin nüfuslarına oranları incelendiğinde Türkiye'nin oranı (%10,2) oldukça düşüktür. Her ne kadar

yurt dışına seyahatlerin oranı 2003 yılında %5'den 2019 yılında %10'a çıkmış olsa da gelişmiş ülkelere göre karşılaştırıldığında bu oranın düşük olduğu görülmektedir (Tablo 6). Uluslararası seyahatlere katılımın düşüklüğü Akdeniz çanağındaki bazı ülkelerle karşılaştırıldığında daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır; Yunanistan %74, İtalya %55, Fransa ve İspanya %40, Portekiz %24 ve Türkiye %10.

Tablo 6: Seçilmiş Ülkelere Göre Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Ülke Nüfusuna Oranı (2003-2018)

Ülke	Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Sayısı (2018)	Seyahat edenlerin ülke nüfusuna oranı 2003 (%)	Seyahat edenlerin ülke nüfusuna oranı 2018 (%)
İsveç	18.855.000	141,2	185,3
Norveç	8.110.000	56,7	152,7
Almanya	108.542.000	103,4	130,9
Birleşik Krallık	70.386.000	103	105,9
Kanada	26.033.000	56	70,2
İtalya	33.147.100	42,8	54,8
Fransa	26.914.000	9,7	40,9
İspanya	19.166.000	29,8	40,2
Yunanistan	7.961.000	34	74,2
Portekiz	2.486.000	17	24,2
ABD	92.564.000	19,4	28,3
Çin	149.720.000	1,5	10,7
Türkiye	8.383.432	5,16	10,2

Kaynak: WTO, OECD, World Bank

Türkiye'den yurt dışına seyahat edenlerin kişi başı ortalama harcamasına bakıldığında yurt dışına çıkanların seyahat harcamasının hem genel olarak daha düşük olduğu hem de bu düşüşün son yıllarda daha alt seviyelere indiği görülmektedir. 2010'lara kadar genellikle yurt dışı seyahat harcamalarının artma eğiliminde olması ancak bu tarihten sonra harcamalarda sürekli düşüşün yaşanması, Türkiye ekonomisindeki değişimin bir yansımasıdır. 2009'da 915 dolar seviyelerine kadar yükselen kişi başı seyahat harcaması, 2019'da en alt seviyeye (456 \$) düşmüştür (Tablo 7). Bu süreçte ekonomik olarak alınan kararlar halkın alım gücünün düşmesine neden olmuş, dolayısı ile seyahate katılanların kişi başı harcamaları da gittikçe azalmıştır. Ayrıca, Türk Lirası'nın özellikle dolar ve Avrupa Para Birimi (EURO) karşısında değer kaybetmesi, Türkiye'de yaşayan vatandaşların gelir düzeyinin düşük olması ve alım gücünün düşmesi seyahat harcamalarında etkili olan faktörlerdir. Ayrıca Tablo 8 incelendiğinde, birçok ülkede 2003-2018 yılları arasında kişi başı seyahat harcaması artmasına karşın (ki Norveç (2.292 \$) ve İspanya (1.391 \$) gibi ülkelerde düşmesine rağmen bu ülke vatandaşlarının harcama miktarları Türkiye'den iki kat daha fazla), Türkiye'den yurt dışına seyahat edenlerin kişi başına harcamasının önemli derecede düşmesi dikkat çekmektedir. Benzer şekilde TÜİK (2020) verilerine göre, Türkiye'ye seyahat amacıyla gelenlerin yaptıkları harcamalar da uluslararası seyahatlerde gelişmiş ülke vatandaşlarının yaptığı harcamalardaki artışa rağmen 2003 yılında 850 dolardan 2019 yılında 666 dolara düşmüştür. Hem gelen turistlerin harcamalarının hem de yurt dışına giden vatandaşlarımızın kişi başı seyahat harcamalarının gittikçe düşmesi, Türkiye'deki turizm hareketliliğinin ekonomik görünümünü anlama açısından araştırmaya değerdir.

Tablo 7: Türkiye'den Yurt Dışına Seyahat Edenlerin Kişi Başı Ortalama Harcaması (Dolar)

Yıllar	Kişi Başı Ortalama Harcaması (\$)
2004	768
2005	823
2006	805
2007	816
2008	872
2009	915

2010	896
2011	881
2012	792
2013	698
2014	685
2015	651
2016	640
2017	578
2018	584
2019	456

Kaynak: TÜİK, 2020

Tablo 8. Seçilmiş Ülkelere Göre Yurt Dışı Seyahate Katılanların Kişi Başı Harcamaları (2003-2018)

Ülkeler	2003 (\$)	2018 (\$)
Norveç	2739	2292
ABD	1406	2014
Fransa	1927	2152
Çin	826	1852
İspanya	2240	1391
Kanada	919	1289
İtalya	966	1135
Birleşik Krallık	879	978
Almanya	853	960
İsveç	741	957
Türkiye	768*	584

Kaynak: WTO, OECD, World Bank (*2004 yılı verisinden oluşmaktadır)

Teknolojik gelişmeler ile geçmişe göre daha ucuz ve güvenli ulaşım hizmetlerinin sağlanmasıyla daha uzak mesafelere seyahat edilerek yeni mekânları keşfetme ve kültürleri görme, yeni deneyimler edinme imkânı oluşmuştur. Uluslararası seyahat deneyimi ve küreselleşme eğilimleri tatil ve boş zaman değerlendirme algısını da değiştirmiştir. Bunun yanında Türkiye’den yurt dışına yapılan seyahatlerin sayısı artmakla birlikte son yıllarda yaşanan ekonomik krizler, yükselen döviz kuru ve düşük bir maliyetle daha fazla seyahat etme isteğinden dolayı yurt dışı seyahatlerde yapılan harcamalarda ciddi bir azalma (2004 yılında ortalama 768 dolar iken 2018’de 584 dolara hatta 2019’da 456 dolara kadar düşmüştür) görülmektedir (Tablo 7). Gelişmiş ülkelerde yurt dışı seyahatlere katılanların sayısı ve yaptığı harcamaların genel olarak artma eğiliminde olduğu dikkate alındığında Türkiye’de uluslararası seyahatlerden farklı bir durumun yaşandığı görülmektedir. Yurt dışına seyahat edenlerin sayısının toplam nüfusa oranı gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük (% 10,2) olmasının yanında ortalama kişi başı seyahat harcaması dünya ortalamasının (2011 dünya ortalaması 1050 dolar) da altındadır.

Tartışma ve Sonuç

Bauman (2018) seyahati, evrim geçiren insan türünün genlerine yazılmış veya insanlığın doğası gereği var olan hakiki bir ihtiyaç olarak görmektedir. Var olduğu günden beri sürekli hareket halinde olan insanlığın bu mobil hali, modernizmle birlikte başka bir boyuta geçmiş ve seyahatlerin de anlamını değiştirmiştir. Seyahate yönelik gerçekleşen bu hareketlilikler farklı zamanlarda farklı formlara girmiş ve seyahatlerin hem şekli hem de seyahat eden aktörlerin amaçları, davranış kalıpları ve seyahate yükledikleri anlam değişmiştir. Dolayısı ile günümüzde hem seyahat olgusu hem de seyahat edenler tartışma konusu haline gelmiştir. Dean MacCannel (1999) “The Tourist” kitabında 20. yy. ortalarını “seyahatlerin son çağı” olarak belirtirken, günümüzdeki turistleri ise “sahte seyyah” olarak tanımlamaktadır. Paul Fussel (1982) ise “Abroad” kitabında turistleri “metalaşmış insanlar” olarak belirtmekte ve turistleri bir yerden

başka bir yere taşınan kolilere benzetmektedir. Benzer bir şekilde turistleri Boorstin (1992) “sürü” olarak, Bauman (2018) ise “aylaklar” olarak tanımlamaktadır. Bunlardan farklı olarak Lowry (1991) ise turistleri “modern çağın seyyahları” olarak belirtmektedir. Seyahatleri ve seyahat aktörlerini tanımlamada yaşanan bu zorluğun nedeni, kapitalizmin; seyahatin ve yolcunun özünü değiştirerek sahte mutluluklar vadetmesi, kültürü ve mekânları tüketerek piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden üretmesi, “yer”leri tektipleştirerek metâya dönüştürmesi yoluyla seyahat etmenin ve seyyah olmanın doğasını ve ruhunu değiştirmesidir. Dolayısı ile bu durum turizm hareketliliğinin karmaşık bir yapıya bürünmesine ve turizm mekânlarına verilen anlamların daha yüzeysel, geçici ve akışkan bir hale gelmesine neden olmaktadır. Turistlerin hareketlerini belirleyen ana etkenler tek başına birey üzerinden gerçekleşmemektedir. Değişen şartlar, zaman, mekân, bağlam ve kişilere göre hareketliliğe yeni anlamlar yüklenebilir veya yüklenmiş anlamlar zamanla değişebilir. Olgulara verilen anlamların tekli olmadığı, zamana ve mekâna göre değişebileceği, katı bir şekilde yüklenen anlamların gerçekliği tam olarak yansıtmadığı düşüncesi (Bilgili, 2017) seyahat davranışlarının geçirdiği değişimi anlamada önem arz etmektedir. Seyahate katılanların yolculuğu bir yolun sonu ya da başından ziyade liminal mekânda⁵ geçmektedir. Mekân burada destinasyondan (varış yeri) ziyade ara duraktır, eşiktir; zira sabit görünen mekânlar gibi, liminal mekânlarda da “olma” hali vardır (Bilgili, 2020). Postmodernizmin yoğun olarak yaşandığı günümüz dünyasındaki seyahatler böyle bir liminal mekânlarda gerçekleştiği için hem seyahate katılanları hem de seyahatlerin gerçekleştiği turizm mekânlarını kavramsallaştırmak ve belli bir kalıba ya da kategoriye sokmak zordur. Bundan dolayı günümüz modern insanının bu seyahatlerini anlamaya yönelik yapılan çalışmalar artmaya başlamıştır. Gerek ulus ötesi ülkelere gerekse ulus devlet sınırları içinde gerçekleşen seyahatler ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel olarak toplumlara etkilemektedir. Bununla birlikte zaman ve mekâna sıkışan ve mobil hayata kendini çok fazla kaptıran modern insanın bu hızlı hareketliliğini etkileyen faktörler nelerdir? Bu hareketliliğin görünümünü nasıl anlamak ve yorumlamak gerekir? Modernite ile daha geç tanışan Türkiye’de hem gelen turistlerin hem de Türkiye’den yurt dışına seyahat amaçlı gidenlerin oluşturduğu turizm hareketliliğinin etkileri neler olmuştur? Bu soruların cevaplarına ulaşmak için gelen turistlerin hareketleri yanında gidenlerin seyahatlerine de bakmak gerekir. Şüphesiz Türkiye’den yurt dışına gerçekleşen seyahatlerin farklı birçok boyutu vardır. Ancak bu çalışma Türkiye’den yurt dışına seyahat edenlerin genel görünümünü, niteliklerini, tercih nedenlerini, mekânsal tercihlerini ve seyahatlerin zaman içerisindeki değişimini anlamaya çalışmaktadır.

Türkiye’den yurt dışına olan seyahatlerin zamansal ve mekânsal görünüme bakıldığında genel olarak üç önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunlarda birincisi, yurt dışına olan seyahatler Türkiye’deki toplumsal yapıyı yansıtmaktadır. Türkiye’de gündelik hayatta yaşanan ikili yapı (seküler-muhafazakâr, modern-geleneksel, doğuya dönük-batıya dönük) yurt dışına olan seyahatlerde de karşımıza çıkmaktadır. Seyahat edenlerin gittikleri ülkelerin dağılımına bakıldığında bir tarafta gelişmiş batı ülkeleri, diğer tarafta ise kültürel ve inanç bakımından yakın görülen Müslüman ülkeler yoğunluk göstermektedir (Şekil 2). Burada her ne kadar Türkiye’nin jeopolitik konumu etkili olsa da seyahatlerde bu ülkelerin tercih edilmesi, Türkiye’deki politik ve toplumsal yapıda kendisini gösteren seküler ve muhafazakâr şeklindeki ikili yapı bu görünümü ortaya çıkarmaktadır. İkinci sonuç, yurt dışına seyahatlere katılımın düşük olması (%11), Türkiye’deki sosyal eşitsizliğin belirgin olduğunu göstermektedir. Hareketlilik (Mobility) teorisi, hareketlilik yanında hareketsiz olmanın nedenlerini ve

⁵ Liminal mekân kavramı, coğrafya disipliniinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Liminal mekânlar, “normal” sosyal düzenin görülemediği; üzerine tam olarak kimlik verilememiş, kategorileştirmeye direniş gösteren; belirsiz ve muğlak olan mekânlardır. Eşikte/arafta kalma halindedir ve farklı yorumlamalara açıktır. Kolayca sınıflanabilir ya da tanımlanabilir olmanın ötesindedirler. Üzerinde mücadele edilen, henüz sabit bir karakteri olmadığı düşünülen, müphem mekânlardır (Bilgili, 2020).

hareketsiz olanları da sorgulamaktadır. KONDA'nın 2014 yılındaki Geçim Kaygısı ve Risk Algısı raporuna göre, Türkiye'de yaşayan yetişkinlerin %46'sının günlük mutfak masraflarını dahi karşılayamadığını belirtmesi, yine KONDA'nın Türkiye'nin Ruh Hali araştırmasına göre insanların %49'unun önümüzdeki ay kıt kanaat geçineceğini düşünmesi vatandaşların tatile çıkma ve seyahat etmekten daha öncelikli olarak geçim kaygısı taşıdığını göstermektedir. TÜİK'in 2017 Gelir ve Yaşam Koşulları araştırmasına göre insanların %60,8'i evden uzakta bir haftalık tatili karşılayamadıklarını belirtmeleri, KONDA'nın 2017 yılındaki Zaman Kullanımı raporuna göre insanların sadece %13'ünün hafta sonları tatil amaçlı seyahat ettiklerini söylemeleri ve TÜİK'in (2018) verilerine göre vatandaşların %19'unun seyahat ediyor olması, Türkiye'de yaşayan vatandaşların seyahat ve tatil için yeterli kaynağa sahip olmadığını göstermektedir (Telek, 2020). Bu durum, Türkiye'de ekonomik olarak yüksek gelir seviyesine sahip grubun seyahatlere katıldığını ve seyahatlerin de sınıfsallık oluşturduğunu göstermektedir. Dolayısı ile Türkiye'de yaşayan vatandaşların büyük çoğunluğunun seyahat etmenin ve tatile çıkmamanın sağladığı stresten uzak kalma, sağlıklı olma, yenilenme ve ruhsal olarak rahatlama gibi kazanımlardan mahrum kalmasına neden olmaktadır. Üçüncü sonuç ise, yaklaşık 50 yıl geçmesine ve seyahate katılanların sayısının artmasına rağmen, Türkiye'den yurt dışına olan seyahatlerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hala devam etmesidir. Gündelik hayatta kadınların alanı olarak ev işleri, bakım, üreme şeklindeki yaygın alışkanlıkların yer aldığı içerisi/ev kategorisinin algılanması (Tuncer, 2015), gezmenin, seyahat etmenin yani dışarısının/evin dışındaki mekânların ise gündelik hayatta erkeklerin alanı şeklinde üretilmesine neden olmaktadır. Bu durum kadınların seyahatlerini etkilemekte ve seyahatlerde kadınlar için daha fazla kısıtlılıklar oluşturmaktadır. Kadınlar cinsiyet temelli bazı kısıtlayıcılara ve engellere maruz kalmakta, bu durum kadınların seyahate yönelik algılarını ve seyahat odaklı motivasyonlarını, mobilitelerini ve mekânsal tercihlerini önemli ölçüde etkilemektedir (Kervankıran ve İlban, 2019). Güvenlik, ekonomik faktörler, kadınların uluslararası seyahatlerde daha fazla engelle ve kısıtlılıklarla karşılaşmaları ve toplumsal olarak kadına biçilen roller seyahatlerde kadınları dezavantajlı konuma getirmektedir.

Gelişmiş ülkelerde daha erken yıllarda başlanan turizm hareketliliğine Türkiye ekonomik, sosyal, kültürel ve politik nedenlerden dolayı daha geç başlamıştır. Geleneksel toplumsal pratiklerle birlikte modern yaşam biçimlerinin bir arada yaşadığı Türkiye'de, modern hayatın bir yansıması olan turizm aktivitelerine katılması, hatta hiç tanımadığı kültürlerle ve ülkelere seyahat etmeye alışması kolay olmamış ve zaman almıştır. 20 yüzyılın son çeyreğinde kapitalizmin yeni bir formu olarak ifade edilen Neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte Türkiye'de ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel alanlarda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin etkileri turizm alanında da kendini hissettirmiş ve Türkiye'de yaşayan yurttaşların yaşam biçimlerinde ve özellikle düşünce dünyalarında tatil, seyahat, yolculuk ve turizm kavramları yerleşmeye başlanmıştır. Bunun bir yansıması olarak Türkiye'den yurt dışına olan seyahatlerde başlangıçta hem sosyal, kültür ve inanç hem de coğrafi yakınlığın olduğu ülkelere başlayan yolculuklar sonraki yıllarda daha bilinmeyen ve tanınmayan farklı kültürel, inanç ve toplumsal dinamiklerin yaşandığı ülkelere olan yolculuklarla çeşitlenmiştir. Bu durum Türkiye'nin karşı istikametindeki turizm hareketliliğinin zenginleşmesine neden olmuştur.

Türkiye'de uluslararası seyahatlerde meydana gelen niceliksel artışın ve niteliksel değişimin ulaştığı düzey, toplumsal pratiklerin farklı yönlerini ortaya koyma ve mekânın üretimi/tüketimi üzerine etkilerini anlama açısından derinlikli olarak incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Farklı ülkelere milyonlarca kişiyi ağırlamasına rağmen kendi vatandaşlarına bu boyutta olanak sağlayamayan Türkiye ve bu durumda olan benzer ülkeler için turizmin son derece gelişmiş olduğunun ileri sürülmesi tek taraflı bir değerlendirmeden ileri geçemeyecektir. Nitekim sosyal bir olgu olarak turizmin ülke için gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde; yoğunlukla turistlerin ağırlanmasının ve ülke vatandaşlarının büyük bir çoğunlukla turist-yerel

halk etkileşiminde yerel halk rolünü üstlenmesinin yeterli olmayacağını ifade etmek yerinde olacaktır (Solmaz vd., 2014). Karşılıklı olarak gerçekleşen turizm hareketliliğinin ülke ekonomisine katkısı yanında turizm deneyimlerinin kendi vatandaşlarımızın niteliksel gelişimine sağlayacağı kazanımlar hafife alınmamalıdır. Ayrıca turizm hareketliliğini salt gezi ve eğlence aktiviteleri olarak düşünmek yerine; kültürel entegrasyon, bilim, teknoloji, bilgi ve kültür transferi, evrensel insan haklarının tanınması, doğa ve kültürel mirasın korunması bilinci, ulus ötesilik, küresel barış ve hoşgörü ortamına katkı, çok kültürlülük, sağlıklı ve mutlu olma, küresel vatandaşlık gibi daha geniş boyutta karşılıklı etkileşimin olduğu ve ağ ilişkilerinin geliştiği bir olgu olarak görmek gerekir.

Bir tatil yerinin seçimini belirleyen ekonomik faktörlerin yanı sıra, bir turist belirlenmiş bir destinasyon seçme kararı, turistin sosyal statüsü, kişisel ilgi alanları, kültürel geçmişi ve hedef ülkenin coğrafi özellikleri gibi sosyal ve psikolojik faktörlerden de etkilenir (Song, Romilly ve Liu, 2000). Turizmde karşılıklı etkileşime ve üretime neden olan hareketlilikler; göç, evlilik, ulus aşırı ülkelere yerleşme, ticaret, ikinci konut alımı, işçi ve öğrenci hareketleri, arkadaş ve akraba ziyaretleri şeklinde farklı gelişmelere ve döngüsel hareketlere neden olabilir. Bu hareketliliğe katılanlar yalnızca memleketlerine geri seyahat etmekle kalmaz, aynı zamanda arkadaş ve akraba ziyaretlerini de tetikler. Göçmenler arkadaş ve akraba ziyareti dışındaki genel turist sınıfı için gidilecek yerin çekiciliğini artırabilir, daha geniş bir tüketim olanakları yelpazesi sunarak gidilecek yerin kültürel yaşamını zenginleştirirler. Ayrıca geldikleri ülkelerle iş bağlantılarını kurarak iş amaçlı seyahatleri teşvik ederler (Etzo, Massidda ve Piras, 2014). Bu anlamda 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'den Avrupa'nın çeşitli ülkelerine giden vatandaşlarımızın tatillerini geçirmek, akraba ziyaretlerini gerçekleştirmek amacıyla Türkiye'ye gelmeleri (Mutluer ve Südaş, 2008) ve Türkiye'den de bu ülkelere olan seyahatlerin artması gibi, ulus aşırı ülkelere Türkiye'ye yerleşenlerin köken ülkeleri ile Türkiye arasında benzer bir hareketlilik ağı kurulmaktadır. Bu durum gerek Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin hareketlerine gerekse Türkiye'den yurt dışına giden vatandaşlarımızın seyahatlerine yalnızca "turizm" ve "turist akışı" şeklinde değerlendirmek yerine, daha geniş bir perspektiften bakarak hareketlilik (mobility) teorisinin dinamikleri ile değerlendirmenin daha doğru sonuçlar vereceğini düşünüyoruz.

Şunu da belirtmek gerekir ki; yurt dışı seyahate katılmak bir nevi evden dışarı çıkmak gibidir. Evden sadece işimiz ya da görevimiz için çıkmıyoruz. Bazen evden sadece "bir hava almak" için dahi dışarı çıkarız; aynı zamanda sosyalleşiyoruz, ilişkiler kuruyoruz, yeni yerler keşfediyoruz, bazen farklı yolları kullanarak istediğimiz yere ulaşıyoruz, bazen farklı araçlar kullanıyoruz, bazen bireysel bazen ailece çıkıyoruz. Bunun sonucunda yenilediğimizi hissediyoruz, farkına varıyoruz, tekrar yolculuk yapmak veya seyahat etmek istiyoruz çünkü böyle yapınca dokunuyoruz, seyrediyoruz, kokluyoruz, tadıyoruz ve her mekâna yeni anlamlar yüklüyoruz. Tüm bu deneyimler insanların hayata bakışını zenginleştiriyor, yaşam biçimini (life style) değiştiriyor, sosyal sermayesini geliştiriyor. Çünkü seyahat sürecinde gerçekleşen fiziki yolculuk, seyahat edenlerin streslerini azaltması yanında, seyahat eden insanı kendini gerçekleştireceği başka boyutlardaki yolculuğa da çıkarmaktadır. Dışa olan yolculuklar içsel yolculuğumuzu aydınlatırsa gerçek yolculuğa çıkılmış olacaktır. Bundan dolayı aslında, bilinmeyen coğrafyalara olan yüzeysel/sahte yolculuklar, insanın kendi içine olan derin ve hakiki yolculuğa dönüştüğünde ve seyahatlerde cinsiyet, yaş, etnik, ırk, gelir ve toplumsal eşitsizlikler azaldığında daha anlamlı hale gelecektir. İşte bu nedenlerle turizm hareketliliğini anlamak için gelen turistlerle birlikte, yurt dışına seyahate katılan vatandaşlarımızın hangi yolculuğa çıktıklarını, yolculuk hikâyelerinin neler olduğunu, yolculuğun seyahat edenlere neler kattığını, seyahatlere kimlerin çık(ma)tığı, seyahatlerin mekânsallığı ve ekonomi politikası açısından görünümü ve seyahatler sonrasında gelişen ilişkileri ve kurulan ağları, yani daha

genel olarak hareketlilik (mobility) boyutunu alan araştırmaları ile derinlemesine araştırmak gerekiyor.

Kaynakça

- Aykaç, A. (2009). *Yeni İşler, Yeni İşçiler: Turizm Sektöründe Emek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balkır, C. ve Südaş, İ. (2014). Guests and Hosts: European Retirees in Coastal Turkey. *Insight Turkey*, 16(4), 123-142.
- Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*, (3. Baskı), (S. O. Çavuş, Çev.), İstanbul: Can Yayınları. (2000)
- Bauman, Z. (2018). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, (8. Baskı), (A. Yılmaz, Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1998)
- Bilgili, M. (2017). Coğrafyanın Bilimsel Kimliğine Postyapısalcı Bir Yaklaşım. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (35), 101-109.
- Bilgili, M. (2020). Coğrafyada Mekân Felsefesi Üzerine Yaklaşımlar. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, (41), 88-102.
- Birenboim, A. (2016). New Approaches To The Study Of Tourist Experiences In Time And Space. *Tourism Geographies*, 18(1), 9-17.
- Boorstin, D.J. (1992). *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*, New York: Vintage Books.
- Cohen, E. ve Cohen, S. A. (2015). A Mobilities Approach To Tourism From Emerging World Regions. *Current Issues in Tourism*, 18(1), 11-43.
- Cohen, S. (2010). Searching For Escape, Authenticity And Identity: Experiences Of Lifestyle Travellers. In M. Morgan, P. Lugosi ve J.R.B Ritchie (Eds.), *The Tourism And Leisure Experience: Consumer And Managerial Perspectives* (27-42). Bristol: Channel View Publications.
- Coles, T. (2015). Tourism Mobilities: Still A Current Issue In Tourism? *Current Issues in Tourism*, 18(1), 62-67.
- Coles, T. ve Hall, M. (2006). The Geography Of Tourism Is Dead. Long Live Geographies Of Tourism And Mobility. *Current Issues in Tourism*, 9(4-5), 289-292.
- Coles, T., Duval, D. T. ve Hall, C. M. (2012). *Tourism, Mobility, And Global Communities: New Approaches To Theorising Tourism And Tourist Spaces*. In *Global Tourism* (s. 476-494). Routledge.
- Coles, T., Hall, C. M. ve Duval, D. T. (2005). Mobilizing Tourism: A Post-Disciplinary Critique. *Tourism Recreation Research*, 30(2), 31-41
- Cresswell, T. (2006). *On The Move: Mobility In The Modern Western World*, Taylor ve Francis, New York: Routledge,
- Cresswell, T. (2011). Mobilities I: Catching Up. *Progress in Human Geography*, 35(4), 550-558.
- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2013). Antalya'daki Rus Gelinler: Göçten Evliliğe, Evlilikten Göçe, *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 151-175.

- Deniz, A. ve Özgür, E.M. (2020). Mixed marriage and transnational marriage migration in the grip of political economy: Russian-Turkish Case, *Turkish Studies*, DOI: 10.1080/14683849.2020.1763797
- Dilek, S. E. ve Dilek, N. K. (2017). Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Olayların Turizme Yansımaları: 1960’tan Günümüze Tarihsel Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1083-1108.
- Dogru, T. ve Sirakaya-Turk, E. (2018). Modeling Turkish outbound tourism demand using a dynamic panel data approach, *Tourism and Hospitality Research*, 18(4), 411–414. DOI: 10.1177/1467358416663822
- Duman, T. ve Kozak, M. (2013). Türk Turizm Ürünü: Rekabet ve Farklılaştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1), 109-121.
- Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*. Remzi Kitabevi.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2011). Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Yöresinde Turizm Sektöründe Çalışan Göçmen Kadınlar, *Çalışma ve Toplum*, 1(28), 201-231.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2018). Turizm Sektöründe Göçmen Emegi: Nitelikli Emek mi? Ucuz Emek mi? *Çalışma ve Toplum*, 1(56), 139-166.
- Elliott, A. ve Urry, J. (2010). *Mobile Lives*. Taylor ve Francis Group, New York: Routledge.
- Endres, M., Manderscheid, K. ve Mincke, C. (Ed.). (2016). *The Mobilities Paradigm: Discourses And Ideologies*. Taylor ve Francis, New York: Routledge.
- Erkuş Öztürk, H. ve Eraydın, A. (2010). Environmental governance for sustainable tourism development: Collaborative networks and organisation building in the Antalya tourism region. *Tourism Management*, (31), 113–124.
- Etzo, I., Massidda, C. ve Piras, R. (2014). Migration and outbound tourism: Evidence from Italy. *Annals of Tourism Research*, (48), 235-249.
- Fussell, P. (1982). *Abroad: British Literary Traveling between the Wars*, New York and Oxford: Oxford University Press.
- Gozgor, G. ve Demir, E. (2018). The Effects of Economic Policy Uncertainty on Outbound Travel Expenditures. *Journal of Competitiveness*, 10(3), 5–15. <https://doi.org/10.7441/joc.2018.03.01>
- Gössling, G. ve Schulz, U. (2005). Tourism-Related Migration in Zanzibar, Tanzania, *Tourism Geographies*, 7(1), 43-62, DOI: 10.1080/1461668042000324058
- Gul, K., Aksit Asik, N. ve Gurbuz, A.K. (2014). The Effect of Global Economic Crisis on Turkish Tourism Demand and a Review for the Period 2003-2013. *Journal of World Economic Research*. 3(6-1), 22-32. doi: 10.11648/j.jwer.s.2014030601.14
- Halıcıoğlu, F. (2010). An econometric analysis of the aggregate outbound tourism demand of Turkey. *Tourism Economics*, 16(1), 83-97.
- Hall, C. M. (2005). Reconsidering The Geography Of Tourism And Contemporary Mobility. *Geographical Research*, 43(2), 125-139.
- Hall, C. M. (2015). On The Mobility Of Tourism Mobilities, *Current Issues in Tourism*, 18(1), 7-10.
-

- Hall, C. M. ve Williams, A.M. (2002). "Conclusions: Tourism-Migration Relationships," İçinde Michael C. Hall and Allan M. Williams (edt.), *Tourism and Migration: New Relationships Between Production and Consumption*, (s. 277-289). London: Kluwer Academic Publishers.
- Hall, C. M. ve Lew, A.A. (2009). *Understanding and Managing Tourism Impacts: an Integrated Approach*, New York-USA: Routledge.
- Hall, C. M. ve Page, S. J. (2014). *The Geography Of Tourism And Recreation: Environment, Place And Space*. Taylor ve Francis, New York: Routledge.
- Hannam, K., Butler, G. ve Paris, C. M. (2014). Developments And Key İssues İn Tourism Mobilities. *Annals Of Tourism Research*, (44), 171-185.
- Hannam, K., Sheller, M. ve Urry, J. (2006). Mobilities, İmmobilities And Moorings. Editorial. *Mobilities*, 1(1), 1-22.
- Kalkınma Bakanlığı, (2018). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), Turizm Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara
- Kervankıran, İ. ve Çuhadar, M. (2017). Türkiye’de İç Turizmin Gelişimi ve Mekânsal İstatistik Yöntemlerle Analizi. *Turizm Akademik Dergisi*, 4(2), 1-18.
- Kervankıran, İ., Sert Eteman, F. ve Çuhadar, M. (2018). Türkiye’de iç turizm hareketlerinin sosyal ağ analizi ile incelenmesi. *Turizm Akademik Dergisi*, 5(1), 29-50.
- Kervankıran, İ. ve Şardağ, A. (2019). Türkiye’de Turizm Coğrafyası Araştırmaları: Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İçerik Analizi, *International Journal of Geography and Geography Education*, (39), 151-170.
- Kervankıran, İ., Sert Eteman, F. ve Şardağ, A. (2019). Türkiye’de Turizm Coğrafyası Araştırmalarında Disipliner İlişkinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 18(3), 938-965.
- Kervankıran, İ. ve İlban, K. (2019). Türkiye’den Turizm Amacıyla Yurt dışına Giden Kadınların Seyahat Motivasyonları. 20. Ulusal- 4. Uluslararası Turizm Kongresi, Eskişehir
- Kozak, N., Kozak, M. ve Kozak, M. (2006). *Genel Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Lanquar, R. (1991). *Turizm-Seyahat Sosyolojisi*. (Çev. Gülser Öztüneli Kayır), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lefevre, H. (2014). *Mekânın Üretimi* (İ. Erdügen Çev.), İstanbul: Sel Yayınları. (1974)
- Lordoğlu, K. (2007). Türkiye’deki Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar, *Çalışma ve Toplum*, 3(14), 11-32.
- Lowry, R. S. (1991). Framing the Authentic: The Modern Tourist and The Innocents Abroad *New Orleans Review*, 18(2), 18-28.
- MacCannell, D. (1999). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*, Berkeley: University of California Press.
- Mutluer, M. ve Südaş, İ. (2008). Yurt dışında Yaşayan Türk Vatandaşlarının Türkiye Turizmine Katkısı ve Turizm Eğilimleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 17(1-2), 27-34.
- Öksüz, M. (2019). Gürcistan'dan Türkiye'ye Döngüsel Emek Hareketliliği: Süreçler, Paternler ve Sonuçlar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Özgüç, N. (2017). *Turizm Coğrafyası*, (9. Baskı) İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Özgür, E.M. ve Deniz, A. (2015). Rusya ile Türkiye (Antalya) Arasında Turizme Dayalı Bir Göç Sistemi Oluşumu, İçinde L. Körükmez ve İ. Südaş (Edt.) *Göçler Ülkesi*, s. 69-94, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Purkis, S. (2008). *Turizmle kalkınma ve kentlerin kimlik arayışları: Marmaris örneği*, Muğla: Marmaris Ticaret Odası Ekonomi Yayınları-III.
- Savage, M. (1988). The Missing Link? The Relationship Between Spatial Mobility And Social Mobility. *British Journal Of Sociology*, 554-577.
- Sheller, M. ve Urry, J. (2004). *Tourism Mobilities: Places To Play, Places in Play*, Taylor ve Francis, New York: Routledge.
- Sheller, M. ve Urry, J. (2006). The New Mobilities Paradigm. *Environment And Planning A: Economy and Space*, 38(2), 207-226.
- Sheller, M. ve Urry, J. (2016). Mobilizing The New Mobilities Paradigm. *Applied Mobilities*, 1(1), 10-25.
- Sheller, M. (2011). *Cosmopolitanism And Mobilities* Aldershot: Ashgate, s. 349-365.
- Solmaz, S. A., Erdoğan, Ç. ve Sönmez, Ö.A. (2014). Sosyal Dışlanma ve Turizm İlişkisi: Türkiye’de Pasif Dış Turizm Bağlamında Bir İnceleme, *Akademik Turizm ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 95-104.
- Song, H., Romilly, P. ve Liu, X. (2000). An empirical study of outbound tourism demand in the UK. *Applied Economics*, 32(5), 611-624.
- Soyak, A. (2009). *Türkiye’ye yönelik yabancı turizmin iktisadi etkileri*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Südaş, İ. (2014). Biz Turist İstedik İnsanlar Geldi, İçinde A. Kaya (Edt.) *Farklılıkların Birlikteliği Türkiye ve Avrupa’da Bir Arada Yaşama Tartışmaları*, s. 121-150. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Telek, A. (2020). *Artık Hepimiz Prekaryayız Tehlikeli ve Umutlu Gelecek*, İstanbul: NoteBene Yayınları.
- Tuncer, S. (2015). Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusala Feminist Bir Saha Hikâyesi, *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(2), 30-58.
- TÜİK, (2018, 2019, 2020). Yurt dışına Seyahat Amaçlı Giden Vatandaşlarımız ve Turizm Giderleri Araştırma Sonuçları 2017.
- TÜİK, (2020). Turizm İstatistik, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim Tarihi: 05.05.2020
- Urry, J. (2009). *Turist Bakışı*, (E. Tataroğlu ve İ. Yıldız Çev.), Ankara: Bilgesu Yayınları. (2002)
- Urry, J. (2010). Mobile Sociology 1. *The British Journal Of Sociology*, (61), 347-366.
- Urry, J. (2012). *Sociology Beyond Societies: Mobilities For The Twenty-First Century*, Taylor ve Francis, New York: Routledge.
- Urry, J. (2018). *Mekânları Tüketmek*, (3.Baskı) (R. G. Ögdül Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1995)
- UNWTO, (2020). World Tourism Barometer, <https://www.unwto.org/world-tourism-barometer-n18-january-2020> Erişim Tarihi: 03.04.2020

- Williams, A. M. (2012). Tourism, Migration and Human Capital: Knowledge and Skills at the Intersection of Flows. İçinde, Gartner, W.C. ve Hsu C. (edt.) *The Routledge Handbook of Tourism Research*, s. 251-264. London: Routledge.
- Williams, A.M., King, R., Warnes, A. ve Patterson, G. (2000). Tourism and international retirement migration: New forms of an old relationship in southern Europe, *Tourism Geographies*, 2(1), 28-49, DOI: 10.1080/146166800363439
- Williams, A.M. ve Hall, C.M. (2000). Tourism and migration: New relationships between production and consumption, *Tourism Geographies*, 2(1), 5-27, DOI: 10.1080/146166800363420
- Williams, A.M. ve Hall, C. M. (2002). Tourism, Migration, Circulation and Mobility: The Contingencies of Time and Place, İçinde, Allan M. Williams and Michael C. Hall (edt.), *Tourism and Migration: New Relationships Between Production and Consumption*, s. 1-60. London: Kluwer Academic Publishers,
- WTO, (2019). Annual R., https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep19_e.pdf Erişim Tarihi: 04.04.2020
- Yakar, M. ve Südaş, İ. (2019). Türkiye’de yabancı nüfusun yeni coğrafyaları. *Ege Coğrafya Dergisi*, 28(2), 129-164.
- Yanardağ, M. Ö. ve Avcı, M. (2012). Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 39-62.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (11. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yolal, M. (2018). Turistik Alanlarda Mekân Tasarımı (Edt. Semra Günay Aktaş) İçinde. *Mekânsal Hareketlilik ve Turizm*, 98-125, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- [Http://Tuik.Gov.Tr/Pretablo.Do?Alt_Id=1072](http://Tuik.Gov.Tr/Pretablo.Do?Alt_Id=1072) Erişim Tarihi: 03.12.2019
- [Https://Data.Wto.Org/](https://Data.Wto.Org/) Erişim Tarihi: 04.04.2019
- [Https://Databank.Worldbank.Org/Home](https://Databank.Worldbank.Org/Home) Erişim Tarihi: 04.04.2019
- [Https://Stats.Oecd.Org/Index.aspx?R=18140](https://Stats.Oecd.Org/Index.aspx?R=18140) Erişim Tarihi: 05.04.2019
- <http://www.turob.com/tr/istatistikler/unwto---uluslararası-turist-gelisleri-2019-yilinda-15-milyar-oldu> (Erişim Tarihi: 23.04.2020)
- <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> Erişim Tarihi: 06.04.2020
-